MÉRTÉK MÉDIAELEMZŐ MŰHELY

A BEFAGYOTT MÉDIARENDSZER

Lágy Cenzúra 2022

MÉRTÉK FÜZETEK
34. szám

MÉRTÉK FÜZETEK
34. szám

2023. DECEMBER

Szerzők:
HORVÁTH KATA,
KOVÁCS ILDIKÓ,
POLYÁK GÁBOR,
URBÁN ÁGNES

Szerkesztő:
URBÁN ÁGNES

A BEFAGYOTT MÉDIARENDSZER
Lágy Cenzúra 2022

TARTALOM

BEVEZETÉS 4

ÁTTEKINTÉS 6
- Újságírók kizárása közérdekű eseményekről 7
- Elutasított Interjúk 8
- Elérhetetlen közérdekű információk 8
- Közszolgálatimédia és MTI 9
- Megrendelt cikkek 10
- Médiumok átalakulása és a nyomtatott sajtó küzdelmei 10
- LMBTQ közösség bemutatása 11
- Dezinformáció és médiatudatosság 11

TÉNYELLENŐRZÉS 16
- Magyarországi tényellenőrök tapasztalatai 18

MÉDIAPIAC MAGYARORSZÁGON 24
- A legfontosabb piaci fejlemények 2022-ben 24
- A médiacégek pénzügyi helyzete/Árbevételek alakulása 26
- Állami reklámköltés 30
- A média ökoszisztéma szerepe 33
- Konklúzió 33

A MÉDIAJOGI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSAI ÉS A MÉDIATANÁCS RÁDIÓS PÁLYÁZATI GYAKORLATA 35
- A médiajogi környezet változása 2021-ben és 2022-ben 35
- A rádiós pályáztatás fejleményei 36
- A Klubrádió frekvenciájának pályáztatása 39
- Önálló közösségi rádiók 42
- Karc FM 43
- Egyházi, vallási tematikájú rádiók 44
- Rádió 1 44
- Best FM 45

MÉRTÉK MÉDIAELEMZŐ MŰHELY
Kérdésével forduljon hozzánk:
info@mertek.eu
www.mertek.eu

Kiadja
Mérték Médiaelemző Műhely
Közhasznú Nonprofit Kft.
1042 Budapest, Árpád út 90-92.

Felelős kiadó
Urbán Ágnes, ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő
Urbán Ágnes

A jelentés szerkesztése 2023. november 30-án zárult le.
A jelentés 2022-es adatokat dolgoz fel.

CC BY NC SA

ISSN: 2559-8937
ISBN: 978-615-6406-13-2

A tanulmány a HDMO (Hungarian Digital Media Observatory, azaz a Magyar Digitális Média Obszervatórium) nevű projekt keretében készült. A 30 hónapos projekt keretében a Political Capital és a Mérték Médiaelemző Műhely kutatói a dezinformációk terjedését és az ellene hozott intézkedések hatékonyságát vizsgálják, a francia AFP hírügynökség és a Lakmusz újságírói tényellenőrző munkát folytatnak, az Idea Alapítvány munkatársai a tudatos médiafogyasztással kapcsolatos tréningeket tartanak, a HDMO digitális infrastruktúráját pedig az Epresspack biztosítja. A projekt, az első fázishoz hasonlóan, az Európai Bizottság társfinanszírozásában működik. A HDMO-t alkotó konzorciumot nyílt pályázaton választotta ki az Európai Bizottság, amely minden tevékenységében teljes függetlenséget élvez.

Hungarian hub
against disinformation
LAKMUSZ-HDMO

Co-funded by
the European Union

A projekt az Európai Unió finanszírozásával valósul meg. A projekt során kifejtett nézetek és vélemények azonban kizárólag a szerző(k) sajátjai, és nem feltétlenül tükrözik az Európai Unió vagy az Európai Egészségügyi és Digitális Végrehajtó Ügynökség véleményét. Ezekért sem az Európai Unió, sem a támogatást nyújtó szerv nem tehető felelőssé.

BEVEZETÉS

A magyar médiahelyzet problémái évek óta jól ismertek, a rendszerszintű változások már a 2010-es években lezajlottak. Mostanra kialakultak a rendszer körvonalai, egyfajta befagyott helyzet alakult ki, még ha vannak is hangsúlyeltolódások. Ugyanakkor érdemes tovább dokumentálni a magyarországi médiarendszer további változásait, mert hiába tapasztaljuk nap mint a sajtószabadság hiányát, egészen más, ha ezt tényekkel is alá tudjuk támasztani.

A korábbiakhoz hasonlóan ez a Lágy Cenzúra jelentés sem ad teljes képet a magyar média állapotáról, hanem néhány kiemelt jelenségre koncentrál.

Az Áttekintés tematikus logikában mutatja be a magyar média fő eseményeit 2022-ben. Határozottan látszódik az összefoglalóból, hogy minden területen tovább folytatódott a független média visszaszorulása. A lágy cenzúra néhány kategóriáját kiemelve, magyar hírportálok cikkein keresztül mutatjuk be a jelenséget.

A jelentés bemutatja, hogy a magyarországi tényellenőrzés milyen nehézségekkel küzd. Ez azért is különösen fontos kérdés, mert a dezinformáció fokozódása más országokhoz hasonlóan Magyarországon is tapasztalható, de itt annyival nehezebb a helyzet, hogy a kormánypárti média aktívan terjeszt több dezinformációs narratívát is. A tényellenőrzés sok országban hatékony eszköz a dezinformáció ellen, Magyarországon azonban médiába vetett bizalom alacsony szintje és a nagyfokú társadalmi polarizáció a tényellenőrök munkáját is nehezíti.

A médiapiac elemzése tisztán mutatja, hogy a 2022-es választás után a kormánypárti médiagépezet is szembenézett a csökkenő finanszírozással és ez azonnal leépítésekhez, bezárásokhoz vezetett. Az Orbán-kormány sorrendben negyedik kétharmada alighanem azt üzente a döntéshozóknak, hogy a kormánypárt dominanciája a nyilvánosságban annyira stabil, hogy már a költséghatékonyság is figyelembe vehető. Az állami reklámköltés továbbra a piactorzítás fő eszköze, emellett jól látható a független média alacsony piaci súlya.

A rádiós frekvenciák pályázati rendszere jól mutatja, hogy a médiahatóság egyértelműen a piac sokszínűsége ellen dolgozik. A kormányhoz közelálló befektetők és egyházak rádiói a pályázatok egyértelmű kedvezményezettjei.

A korábbiaktól eltérően a közszolgálati média működésének nem szántunk önálló fejezetet. Ez egyrészt azért van így, mert ha valamire illik a befagyott jelző, akkor a közszolgálati médiára biztosan. Az elmúlt években részletesen dokumentált szervezeti problémák és a finanszírozási átláthatatlanság területén semmilyen változás nem történt. Másrészt a tanulmány azért sem tartalmaz önálló közszolgálati média fejezetet, mert a Mérték kutatói a közelmúltban jelentettek meg tanulmányt egy rangos nemzetközi folyóiratban, amelyben a közszolgálati televíziós híradó dezinformációs gyakorlatát mutatják be.[1] Olvasóinknak ezt a cikket ajánljuk a témában.

Összességében a jelentés áttekintést ad arról, hogyan szilárdult meg az Európai Unió egyik tagállamában az illiberális médiarendszer. A Lágy Cenzúra sorozat újabb kötete ezt az állapotot dokumentálja.

1 Urbán, Á. – Polyák, G. – Horváth, K. (2023). How Public Service Media Disinformation Shapes Hungarian Public Discourse. *Media and Communication* 11:4 pp. 62-72. https://doi.org/10.17645/mac.v11i4.7148

ÁTTEKINTÉS

Az elmúlt időszakban gyakran felmerült az állítás, hogy a magyar médiahelyzet már nem süllyedhet mélyebbre, egy európai uniós tagállamban a demokratikus intézmények leépítésének valahol véget kell érnie. Mindazonáltal a tapasztalataink azt jelzik, hogy a médiaszabadság csökkenésének, torzulásának továbbra sincs objektív határa. Az idei jelentés - a korábbiakhoz hasonlóan - arra törekszik, hogy elemezze és megértse azokat a finom, de erőteljes módszereket, amelyekkel a lágy cenzúra megnyilvánul Magyarországon. A 2022-es Lágy Cenzúra jelentés, hasonlóan az előző évhez, nem teljeskörű áttekintést ad a magyar médiáról, hanem néhány fontos fejleményre összpontosít.

A szólásszabadság létfontosságú a sikeres és hatékony demokratikus társadalmak számára, és ennek egyik kulcsa, hogy az újságírók biztonságos környezetben láthassák el feladataikat. Amennyiben az újságírókat zaklatják, támadás éri őket, vagy munkájukba indokolatlanul beavatkoznak, az a teljes társadalom szabadságát veszélyezteti[1]. Ennek ellenére a világon az az elmúlt évtizedben növekedett az újságírók elleni erőszak és zaklatás. A magyarországi helyzetre vonatkozó adatok gyakran hiányoznak, és a magyar újságírók helyzete nem hasonlítható össze a háborús övezetekben vagy más erőszakos konfliktusokkal terhelt helyszíneken dolgozó tudósítókéval. Mindazonáltal Magyarország helyzete egyre távolabb kerül azoktól az európai demokráciáktól, ahol a sajtószabadság alapvető érték. A magyar médiaszféra az elmúlt évtized során drasztikus változásokon esett át, amit a nemzetközi szervezetek által készített éves sajtószabadság ranglisták visszaesése is tükröz[2].

1 Riporterek Határok Nélkül: https://rsf.org/en/new-record-number-journalists-jailed-worldwide
2 Riporterek Határok Nélkül: https://rsf.org/en/country/hungary

A lágy cenzúra fogalma, amely gyakran alattomosabb és nehezebb meghatározni, mint nyílt megfelelőjét, a médiatartalom ellenőrzésének és befolyásolásának közvetett módszereit foglalja magában. Ezek a módszerek a pénzügyi nyomástól a szelektív reklámköltéseken át, a jogi és politikai korlátozásoktól a hírnarratívák árnyalt megváltoztatásáig terjednek. Magyarországon a lágy cenzúra formálódó eszközei továbbra is kihívást jelentenek a sajtószabadság hagyományos paradigmái számára, és részletes és átfogó vizsgálatot tesznek szükségessé.

Ezek a kategóriák csupán bepillantást engednek a magyar médiatérben 2022-től uralkodó lágy cenzúra különböző formáiba és mechanizmusaiba, az eszközök évről évre egyre kifinomultabbak és szerte ágazóbbak.

Újságírók kizárása közérdekű eseményekről

Az újságírók kizárása súlyosan korlátozza a sajtószabadságot, mivel megakadályozza, hogy a média teljeskörűen és objektíven számoljon be az eseményekről. Ez az eljárás szelektíven korlátozza a hozzáférést, általában azokat a médiumokat érintve, amelyek kritikusak vagy függetlenek a hatalomtól. Az újságírók kizárása tehát a lágy cenzúra egyik formájaként a sajtószabadság és az információszabadság alapvető jogainak megsértését jelenti, amely ártalmas a demokratikus társadalmak egészséges működésére. Példaként említhető, hogy a 444.hu újságíróit nem engedték regisztrálni a Fidesz VIII. kerületi lakossági fórumára, vagy a Magyar Hang munkatársait nem engedték be a Kormányinfóra. Ezek az esetek a sajtószabadság alapvető elveivel ellentétesek, hiszen az újságíróknak joga van részt venni ezeken az eseményeken, információkat gyűjteni és beszámolni róluk.

A sajtót ellehetlenítő kizárásokkal kapcsolatban egy majdnem pozitív előrelépés is történt, 2022 februárjában kimondta a Fővárosi Törvényszék, hogy jogtalanul utasította ki a kórházakból a sajtó munkatársait az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI). 2021 márciusában 28 szerkesztőség közös nyílt levélben kérte, engedjék be a sajtó munkatársait a kórházak Covid-osztályaira és az oltópontokra, hogy az egészségügyi dolgozók szabadon nyilatkozhassanak. Pár nappal a bírósági döntés után azonban a kormány kiadott egy rendeletet, mely rögzíti, hogy a járványügyi érdekeket szem előtt tartva az Operatív Törzs határozhatja meg az egészségügyi intézmények sajtóval való kapcsolattartásának rendjét. A Nemzetközi Sajtóintézet (IPI) közleményében ítélte el az új rendeletet.

Elutasított interjúk

A politikai- és közéletben fontos szereplők, különösen a kormányhoz közel álló személyek rendszeresen elutasítják a független média interjúkéréseit. Ez a gyakorlat lehetővé teszi a hatalom számára, hogy irányítsa vagy korlátozza az információáramlást, különösen a kritikus vagy kényelmetlen kérdések esetében.

A 444.hu Varga Judit igazságügyi miniszterrel, a VálaszOnline Novák Katalin köztársasági elnökkel csinált majdnem interjút. A volt igazságügyi miniszter hosszú egyeztetés után mondta le az interjút, mivel egy közleményben már mindent elmondott a témával kapcsolatban. A köztársasági elnöknek nem a kérdésekkel, hanem az interjút készítő újságíróval volt problémája, mivel azonban a VálaszOnline kijelentette *„egyetlen alany sem szabhatja meg az interjút készítő személyét"*, a beszélgetés elmaradt. Orbán Viktor sokadszor sem válaszolt a Telex interjúkérésére, a 2022 decemberében tartott nemzetközi sajtótájékoztatóján pedig azt felelte a BBC kérdésére „Majd akkor adok interjút, ha lesz mondanivalóm." Szintén a Telex újságíróinak kitartó kérdezésének köszönhetjük 2022 elhíresült mondatát; „Ember, most jövök ki a templomból", mikor a kormányfő a testőrei nélkül ment az adventi misére, így az újságírók feltehették kérdéseiket, választ ugyan nem kaptak. Hasonlóan, az Árnyékkormányt elindító Demokratikus Koalíció két vezetője Dobrev Klára és Gyurcsány Ferenc sem akar interjút adni a Telexnek, ugyan elmondásuk szerint ők nem szándékosan nem válaszolnak minden újságírói emailre, egyszerűen csak nincs elég emberük erre a feladatra. De a meg nem válaszolt emailek vagy fel nem vett telefonok pontos számát megbecsülni se tudjuk.

Elérhetetlen közérdekű információk

A kormányzati és állami szervek gyakran nem tesznek eleget a közérdekű adatigényléseknek, vagy csak hiányos, nehezen értelmezhető információkat biztosítanak. Ezáltal akadályozzák az újságírókat abban, hogy pontosan és átfogóan tájékoztassanak bizonyos témákban.

Számos példa egyike, hogy a Nemzeti Népegészségügyi Központ az Átlátszó koronavírus-járvány terjedéséről, illetve az oltásokról feltett kérdéseire egy átláthatatlan pdf dokumentumot küldött válaszul táblázat helyett, az ömlesztett adatokból pedig éppen a lényeg nem derül ki. 2022 októberében jelentősen meg akarta drágítani a kormány a közérdekű adatigényléseket, 2023 elején azonban visszavonták ezt a változtatást az Európai Bizottsággal való egyeztetés részeként.

Közszolgálati média és MTI

A kritikus és független hírforrások hiánya csökkenti a demokratikus társadalom átláthatóságát és az állampolgárok tájékoztatásának objektivitását. Az M1 közszolgálati televízió nézői például a háború első napjaiban a Georg Spöttle, Nógrádi György és Bende Balázs „szakértők" magyarázatain keresztül ismerhették meg a háború részleteit, habár ezek a magyarázatok közelebb álltak az orosz narratívához, mint a valósághoz. Többen bírálták a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) és az NMHH Médiatanácsának elnökét, Koltay Andrást és a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) vezérigazgatóját, Pap Dánielt, amiért „a magyar állami televízió orosz háborús propagandát terjeszt". Összesen 9 panaszbeadvány érkezett a Médiatanácshoz az állami M1 csatornán megjelenő orosz propaganda miatt, ezek érdemi vizsgálat nélkül elutasításra kerültek. A Médiatanács egy kutatás alapján megállapította, hogy az M1, az ATV, a Hír TV, a TV2 és az RTL Klub megfelelően tudósított a háborúról, ennek apró szépséghibája ugyan, hogy a kutatás március első hetében vizsgálta a műsorokat, nem a sokak által kritizált időszakban. A Társaság a Szabadságokért (TASZ) és a Political Capital az Európai Bizottsághoz fordult, miután az NMHH nem foglalkozott érdemben az üggyel. Ahogy közleményükben írták, a magyar közmédia csatornái kritika nélkül közlik az orosz dezinformációs üzeneteket és forrásként használják az orosz propagandát.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) 2022-es országgyűlési választások előtt kiadott időközi jelentése[3] szerint a közszolgálati médiában „rendszerszintű politikai elfogultság" érhető tetten, ellenzéki politikusok például nem, vagy csak alig jelennek meg a műsorokban. Márki-Zay Péter, az egyesült ellenzék miniszterelnök-jelöltje a választások előtt összesen 5 perc képernyőidőt kapott, már ha nem számoljuk az ellene indított nagyszabású lejárat kampányt.

Az MTVA és a központilag irányított magyar állami média működési mechanizmusait mutatja be Máté Bence 2022 márciusában megjelent Öt lecke a valóság felszámolásáról című dokumentumfilmje. Nem mindenki osztozik ebben az elégedetlenségben. Egy hónappal korábban a Ripost szerkesztősége és a TV2 Hírigazgatóság műsorainak szerkesztőségei mellett az M1 Csatornaigazgatóság alkotógárdája is megkapta az Érték és Minőség Nagydíj Pályázat Kommunikációért Nívódíjat. A 444.hu a díjról szóló cikkében összeszedett néhány példát, mivel érdemelhették ki a kitüntetést a szakemberek, köztük Hadházy Ákos és Juhász Péter perével és Bende Balázs kiszivárgott beszédével.

Továbbá, az MTI működésébe történő állami beavatkozás, például az újságíróknak adott utasításokkal, hogy hogyan írjanak meg bizonyos témákat, aláássa a hírügynökség függetlenségét és hitelességét. A Direkt36 által feltárt információk szerint a hírügynökség számos alkalommal kapott közvetlen utasításokat kormányzati szereplőktől a tartalom alakítására. Kiterjedt lista készült a letiltott témákról, ahogyan például az ellenzéki miniszterelnök-jelölti előválasztással kapcsolatos információkat is elfelejtették közölni.

3 EBESZ időközi jelentés https://www.osce.org/files/f/documents/5/5/514321_0.pdf

Megrendelt cikkek

A megrendelt cikkek esetében a médiatartalom manipulálása a gazdasági érdekek és politikai agenda mentén történik, emiatt ezek általában egyoldalúak, és gyakran csak a megrendelő számára kedvező információkat tartalmaznak, ami korlátozza a társadalom átfogó és kiegyensúlyozott tájékoztatását.

A Direkt36 nagy tényfeltáró cikket írt az Indexben folyamatos politikai nyomásról, illetve a 2020-as átalakulásáról. Az Index főszerkesztője büntetőfeljelentést tett a Direkt36-hoz került kiszivárgott hangfelvétel miatt, melyen az is elhangzik, hogy az Indexet hónapokig Mészáros Lőrinc pénzelte, ezzel magyarázta a főszerkesztő, miért nem lehet a magyar milliárdos és Várkonyi Andrea ügyeibe „belemászni". Az Index tulajdonosa szerint a főszerkesztőnek nincs igaza és óriási butaságot mondott.

Pár hónappal később, 2022 májusában újabb 5 munkatárs távozott az Indextől. A vezérigazgató szerint ezek csupán egymástól független esetek, mely egy ekkora szervezet esetében egyáltalán nem szokatlan. Az Index vezetősége letiltotta az ellenzéki miniszterelnök-jelölttel készített nagyinterjút, majd „átszervezésre" hivatkozva elbocsátották az interjút készítő újságírót, Torkos Matildot.

A DK-s Szaniszló Sándor egy több millió forintos szerződés keretében járt az ATV Egyenes Beszéd című műsorába a XVIII. kerületi önkormányzat szerint. Az ATV tagadja, hogy pénzért hívták volna be beszélgetni a polgármestert, aki egyébként a legtöbbször szereplő kerületi polgármester volt 2022-ben.

A Centrál Médiacsoport tulajdonosa, Varga Zoltán szerint a hozzá tartozó életmód-kiadványokkal kapcsolatban is többször érezte már a nyomásgyakorlást, állítása szerint már többször keresték meg, hogy Fidesz-politikusokat tegyenek a Nők Lapja címlapjára, ám ő ezt mindig visszautasította. Hasonlóan, a szintén a Centrálhoz tartozó 24.hu tartalmát érintően is kapott már üzeneteket kormányközelből, de elmondása szerint egyetlen cikket sem távolítottak el emiatt az oldalról. Varga Zoltánt 2022-ben a NAV gyanúsítottként hallgatta ki költségvetési csalási ügyben, a Politicónak azt nyilatkozta az üggyel kapcsolatban, hogy teljesen ártatlan, a kormányzati fellépés a független figurákkal szemben pedig új szintre lépett.

Médiumok átalakulása és a nyomtatott sajtó küzdelmei

A médiumok átalakulása, mint például a tulajdonosváltások, szerkesztőségi politikák megváltozása vagy az újságírók tömeges elbocsátása gyakran vezet a média hangjának és függetlenségének elvesztéséhez. Ugyanígy a nyomtatott sajtónak is pénzügyi nehézségekkel, a kormányzati hirdetések egyenlőtlen elosztásával kell szembenéznie, vagy azzal a 2022-es kormányrendelettel, amely szerint a közterület-használati hozzájárulást nem kell beszerezni az újságosbódék után, ha kormányzati hirdetéseket tartalmaznak. Ez a rendelkezés a független nyomtatott sajtót hátrányos helyzetbe hozza. A médiumok átalakulása a politikai és gazdasági nyomás miatt gyakran a tartalmi és szerkesztési függetlenség elvesztéséhez vezet. Ez korlátozza a média képességét arra, hogy kritikus és sokszínű tájékoztatást nyújtson, ami létfontosságú egy demokratikus társadalom számára. Ezeket az átalakulásokat és kihívásokat a Médiapiac Magyarországon c. fejezetben részletesen is kifejtjük.

LMBTQ közösség bemutatása

Az LMBTQ ügyekkel kapcsolatos tájékoztatás hiánya vagy torzítása problémás a sajtószabadság szempontjából, mivel korlátozza a társadalmi párbeszédet és a különböző csoportokról szóló információk sokszínűségét. Például a Labrisz Leszbikus Egyesület esetében, ahol a Fővárosi Ítélőtábla döntése szerint a Magyar Nemzet nem sértette meg az egyesület jó hírnevét azzal, hogy pedofilnak bélyegezte őket. Ez a döntés aggodalmat kelt a média etikai normái és az objektivitás hiánya miatt, különösen az érzékeny társadalmi kérdésekkel kapcsolatban. A Labrisz a Magyar Helsinki Bizottság segítségével perelte be a Magyar Nemzetet 2021 novemberében, első fokon a civil szervezet nyert, ám a Fővárosi Ítélőtábla ezzel teljesen ellentétes ítéletet hozott.

Dezinformáció és médiatudatosság

A dezinformáció hosszú ideje komoly gondot jelent jó néhány magyar médium esetében. A Political Capital kutatása[4] megmutatta, hogy például az oroszbarát propaganda és dezinformáció elsősorban a mainstream, kormányzati irányítású médiumokban terjedt Magyarországon. Feltehetőleg az Anonymous nemzetközi hackercsoport is úgy ítélte meg, hogy túl sok hamis információt terjesztenek szándékosan egyes oldalakon, 2022 márciusában számos kormányközeli médiumot - többek között a Nemzeti Sport, a Metropol, a Figyelő, a 888.hu, a Mandiner és több megyei lap - támadás ért. Egyes oldalak elérhetetlenné váltak, másokon az alábbi szöveg jelent meg: „Ez a weboldal a kormányzati propaganda média része! Elhoztuk az igazságot nektek! Propaganda helyett független sajtót! Nézd meg, hogyan ver át a propaganda média!"

Az elmúlt években komoly előrelépés történt Magyarországon a dezinformáció elleni küzdelemben. 2021 őszén elindult a Telex Ellenőrző, az újság tényellenőrző rovata. 2022 január elején elindult a Lakmusz.hu, az első magyar önálló szerkesztőségként működő tényellenőrző oldal. A Lakmusz-HDMO (HDMO - Hungarian Digital Media Observatory vagyis Magyar Digitális Média Obszervatórium) projekt első fázisának részeként indult, a kezdeményezés egy évvel később új, kibővített szakaszába lépett. Ugyan csak pár hónapig, de 2022-ben a közmédia is elindította saját Fake News Figyelő-jét. Az oldalon 19 cikket publikáltak, melyek egy kivételével mind az ukrán-orosz háborúval foglalkoznak, azonban mindegyik magán viseli a közmédia jellegzetes jegyeit: a cikkeknek nincsen szerzőjük, egyoldalúan mutatják be a tárgyalt témát, hiányos forrásokat felhasználva, továbbá nem szólaltatják meg azokat a közszereplőket sem, akiknek mondatait egyébként idézik.

4 Political Capital: Oroszbarát propaganda a főáramú médiában, oltásellenesség a széleken https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/hdmo_pc_tanulmany_1_20230522.pdf

A médiatudatosság növelése érdekében is komoly lépéseket tettek a független média szereplői. 2022 december végén elindult a Telex Akadémia, mely diákoknak és tanároknak egyaránt segíteni szeretne a médiaműveltség növelésében.

A 2022-es Lágy Cenzúra jelentés kiemelt figyelmet szentel a Magyarországon elindult tényellenőrzésnek.

A lágy cenzúra jelentés bevezetőjéhez, illetve a 2022-es év médiaeseményeinek összefoglalásához az alábbi cikkeket használtuk fel:

1. 24.hu: Nem tudni, ki dönt arról, hogy a Magyar Hang nem mehet be a Kormányinfóra 2022.06.23. https://24.hu/belfold/2022/06/03/magyar-hang-kormanyinfo-kormany-szovivo-fidesz-gulyas-gergely/?fbclid=IwAR0iiPcEv1dU-LoOEjxh7XVtjgsru3YuDDKmNVt6KcSz_rWalMTalVDwnVPA
2. 24.hu: Ungár az MTVA-vezérnek: Kapott pénzt a Kremltől, hogy kiszolgálja az orosz érdekeket? 2022.02.25. https://24.hu/belfold/2022/02/25/ungar-peter-mtva-papp-daniel-nyilt-level-orosz-propaganda/?fbclid=IwAR-3nYuCwLulPk2j2ceQxay2VrsilKRWRUAxIVN1QPbNIRTXAzHmOrti_KHE#
3. 444.hu: „Húzzál el, Dániel!" – skandálják a tévészékháznál a közmédia vezérigazgatójának 2022.11.04. https://444.hu/2022/11/04/megkezdodott-hadhazy-akos-tuntetese-a-kozmedia-kozpontjanal
4. 444.hu: A belső Észak-Korea: Bende Balázs megtartotta győzelmi beszédét 2022.04.09. https://444.hu/2022/04/09/a-belso-eszak-korea-bende-balazs-megtartotta-gyozelmi-beszedet
5. 444.hu: A Parlamentben Érték és Minőség Nagydíj Kommunikációért Nívódíjat kaptak a Ripost, a TV2 és az M1 szerkesztői 2022.09.08. https://444.hu/2022/09/08/a-parlamentben-ertek-es-minoseg-nagydij-kommunikacioert-nivodijat-kaptak-a-ripost-a-tv2-es-az-m1-szerkesztoinek?fbclid=IwAR2-YY7fvbPPSffTDNHBxyRkOeRukBfkVeK-v4uNZjIlAl9xP6GGbOpYI8Xo
6. 444.hu: Háborúpártizós kampányt indít a Fidesz 2022.05.26. https://444.hu/2023/05/26/haborupartizos-kampanyt-indit-a-fidesz
7. 444.hu: Hadházy Ákos pert nyert a szüleiről hazudozó Ripost és Origo ellen, 1,8 millió forint sérelemdíjat kell fizetniük 2022.12.20. https://444.hu/2020/12/20/hadhazy-akos-pert-nyert-a-szuleirol-hazudozo-ripost-es-origo-ellen-18-millio-forint-serelemdijat-kell-fizetniuk
8. 444.hu: Így nem interjúztunk Varga Judittal 2022.02.18. https://444.hu/2022/02/18/igy-nem-interjuztunk-varga-judittal?fbclid=IwAR1yJobmUU4Wn0a5lQo9LijK4aC4xN73vcMtWH6BQXKTctqqzCMGaDuKBo4
9. 444.hu: Kezdődik az elmebaj a közmédiában: Zelenszkij mint Hitler, higgadt oroszok, ukrán világháborús fenyegetés 2022.02.25. https://444.hu/2022/02/25/kezdodik-az-elmebaj-a-kozmediaban-zelenszkij-mint-hitler-higgadt-oroszok-ukran-vilaghaborus-fenyegetes?fbclid=IwAR3RM-i_Cm7fQEpFyc3ltdlHpK0XVfhHp3LoYfdgC-nUErcKvAT1qxjVhgnM
10. 444.hu: Kimondta a bíróság, hogy folytatólagosan hazudott a Juhász Pétert családon belüli erőszakkal vádoló Ripost 2022.04.20. https://444.hu/2022/04/20/kimondta-a-birosag-hogy-folytatolagosan-hazudott-a-juhasz-petert-csaladon-beluli-eroszakkal-vadolo-a-ripost
11. 444.hu: Kizárják a sajtót a Fidesz VIII. kerületi lakossági fórumáról 2022.02.01. https://444.hu/2022/02/01/kizarjak-a-sajot-a-fidesz-viii-keruleti-lakossagi-forumarol

12. 444.hu: Öt lecke a valóság felszámolásáról 2022.04.27. - Öt lecke a valóság felszámolásáról https://444.hu/2022/03/27/ot-lecke-a-valosag-felszamolasarol

13. Átlátszó: 90 nap után átláthatatlan diagramot és Word-dokumentumba ömlesztett számokat kaptunk Müller Cecíliáéktól 2022.05.04. https://atlatszo.hu/kozadat/2022/05/04/90-nap-utan-atlathatatlan-diagramot-es-word-dokumentumba-omlesztett-szamokat-kaptunk-muller-ceciliaektol/

14. Átlátszó: Az Orbán Ráhelt interjúvoló dizájnlap 89 millió forintot kapott a Batthyány Lajos Alapítványtól 2022.05.20. https://atlatszo.hu/kozpenz/2022/05/20/az-orban-rahelt-interjuvolo-dizajnlap-89-millio-forintot-kapott-a-batthyany-lajos-alapitvanytol/

15. Direkt36: „Ne írd meg semmilyen formában, köszi" – Így hallgatja el a kormánynak kínos híreket az állami hírügynökség 2022.03.07. https://telex.hu/direkt36/2022/03/07/ne-ird-meg-semmilyen-formaban-koszi-igy-hallgatja-el-a-kormanynak-kinos-hireket-az-allami-hirugynokseg

16. Direkt36: Az Index ostromának színfalak mögötti története 2022.03.18. https://www.direkt36.hu/az-index-ostromanak-szinfalak-mogotti-tortenete/

17. Direkt36: Kiszivárgott iratok mutatják, hogyan diktálnak Orbánék a nemzeti hírügynökségnek 2022.03.04. https://telex.hu/direkt36/2022/03/04/kiszivargott-iratok-mutatjak-hogyan-diktalnak-orbanek-mti-hirugynokseg?fbclid=IwAR1yJobmUU4Wn0a5lQo9LijK4aC4xN73vcMtWH6BQXKTctqqzCMGaDuKBo4

18. Hirado.hu: Fake News Figyelő https://hirado.hu/tema/fake-news-figyelo/

19. Lakmusz: A HDMO PROJEKT 2022.01. https://www.lakmusz.hu/hdmo-projekt/

20. Lakmusz:Fake News Figyelőt indított a közmédai. De milyet? 2022.02.30. https://www.lakmusz.hu/fake-news-figyelot-inditott-a-kozmedia-de-milyet/

21. Magyar Hang: Kormányinfó: továbbra is tiltólistán a Magyar Hang 2022.04.21. https://hang.hu/belfold/a-magyar-hang-tovabbra-is-ki-van-tiltva-a-kormanyinforol-139763?fbclid=IwAR2Ln9DUrS6U5EVk4xhUWYlZLz9Sus1aBJLP1DLf6dy38S_Uv9EJEgQ_HII

22. Magyar Hang: Orbán rányomta a pecsétet, 190 ezret is lehet kérni közérdekű adat kiadásáért 2022.10.11. https://hang.hu/belfold/orban-ranyomta-a-pecsetet-190-ezret-is-lehet-kerni-kozerdeku-adat-kiadasaert-146927

23. Magyar Narancs: Kedvezményt kapnak azok az újságosok, akik csak bizonyos sajtótermékeket forgalmaznak 2022.06.15. https://magyarnarancs.hu/belpol/kedvezmenyt-kapnak-azok-az-ujsagosok-akik-csak-bizonyos-sajtotermekeket-forgalmaznak-249736?utm_source=facebook&utm_medium=referral&utm_campaign=MN&fbclid=IwAR07Ao0trtUNrUuOglfTxGRLmhGegoOKf9_eeiBwiFG10UTYObxkWmFZQ4Q

24. Media1: EBESZ-jelentés: „rendszerszintű politikai elfogultság" jellemzi a közmédiát 2022.03.23. https://media1.hu/2022/03/23/ebesz-jelentes-rendszerszintu-politikai-elfogultsag-jellemzi-a-kozmediat/

25. Media1: Feljelenti az Európai Bizottságnál a magyar közmédiát orosz propaganda terjesztése miatt a TASZ és a Political Capital 2022.03.29. https://media1.hu/2022/03/29/feljelenti-az-europai-bizottsagnal-a-magyar-kozmediat-orosz-propaganda-terjesztese-miatt-a-tasz-es-a-political-capital/

26. Media1: Hadházy Ákos blokádot hirdet az MTVA-hoz 2022.10.28. https://media1.hu/2022/10/28/hadhazy-akos-blokadot-hirdet-az-mtva-hoz/

27. Media1: Hiába jelentették fel kilencszer az M1 tévécsatornát orosz propaganda terjesztése miatt a Médiatanácsnál 2022.04.07. https://media1.hu/2022/04/07/hiaba-jelentettek-fel-kilencszer-az-m1-tevecsatornat-orosz-propaganda-terjesztese-miatt-a-mediatanacsnal/

28. Media1: Letiltotta az Index vezetése a Márki-Zay Péterrel felvett egyórás nagyinterjút, majd elbocsátották a beszélgetést készítő súlyos beteg főmunkatársat 2022.07.07. https://media1.hu/2022/07/07/letiltotta-az-index-vezetese-a-marki-zay-peterrel-felvett-egyoras-nagyinterju-megjeleneset-majd-elbocsatottak-a-beszelgetest-keszito-sulyos-beteg-fomunkatarsat/

29. Media1: Megérkezett a Médiatanács válasza, miért nem lép fel az előválasztás híreit elhallgató MTI-vel szemben 2021.11.18. https://media1.hu/2021/11/18/megerkezett-a-mediatanacs-valasza-miert-nem-lep-fel-az-elovalasztas-hireit-elhallgato-mti-vel-szemben/

30. Media1: Megtiltották az MTI munkatársainak az ellenzéki összefogás kifejezés használatát – további érdekességek az állami hírvállalat tiltólistájáról 2022.03.07. https://media1.hu/2022/03/07/megtiltottak-az-mti-munkatarsainak-az-ellenzeki-osszefogas-kifejezes-hasznalatat-tovabbi-erdekessegek-az-allami-hirvallalat-tiltolistajarol/

31. Media1: Orbán Viktor ünnepi beszédét ismételte az M1, mielőtt és miután Márki-Zay Péter 4 év után először 300 másodpercnyi megszólalási lehetőséget kapott az állami tévétársaságtól 2022.03.16. https://media1.hu/2022/03/16/orban-viktor-unnepi-beszedet-ismetelte-az-m1-mielott-es-miutan-marki-zay-peter-4-ev-utan-elsoszor-300-masodpercnyi-megszolalasi-lehetoseget-kapott-az-allami-tevetarsasagtol/

32. Media1: Polyák Gábor felszólította a Médiatanács elnökét, szüntesse meg az orosz propagandát a közmédiában és távolítsa el Papp Dánielt, az MTVA hírhamisító vezérigazgatóját 2022.02.26. https://media1.hu/2022/02/26/polyak-gabor-felszolitotta-a-mediatanacs-elnoket-szuntesse-meg-az-orosz-propagandat-a-kozmediaban-es-tavolitsa-el-papp-danielt-az-mtva-hirhamisito-vezerigazgatojat/

33. Media1: Távozik az Indextől a lap ukrajnai haditudósítója, legalább 4 másik ember is felmondott 2022.05.16. https://media1.hu/2022/05/16/tavozik-az-indextol-a-lap-ukrajnai-haditudositoja-legalabb-4-masik-ember-is-felmondott/

34. MÚOSZ: Orbánnak nincs mondanivalója 2022.12.22. https://muosz.hu/2022/12/22/orbannak-nincs-mondanivaloja/

35. Politico: From spying to a criminal probe: Hungarian media baron says Orbán has upped silencing campaign 2022.12.11. https://www.politico.eu/article/spying-criminal-probe-hungary-media-silence-campaigns-viktor-orban-zoltan-varga/

36. Telex Ellenőrző: https://telex.hu/rovat/ellenorzo?oldal=9

37. Telex: A szabad tájékoztatás életeket menthet – 28 szerkesztőség nyílt levele 2021.03.31 https://telex.hu/kozlemeny/2021/03/31/nyilt-level-szerkesztosegek-szabad-tajekoztatas-eleteket-menthet-covid

38. Telex: Az Index tulajdonosa szerint óriási butaságot mondott a lap főszerkesztője 2023.02.19. https://telex.hu/belfold/2023/02/19/meszaros-lorinc-orban-viktor-vaszily-miklos-index

39. Telex: Egyetlen ember volt, aki az Indexbe hónapokig pénzt adott, azt Mészáros Lőrincnek hívják, mondja egy kiszivárgott felvételen a lap főszerkesztője 2022.03.18. https://telex.hu/belfold/2022/03/18/direkt36-index-meszaros-lorinc-fekete-szaloky-fidesz

40. Telex: Gyurcsány Ferenc azért nem ad interjút a Telexnek, mert szerinte nincs közös téma és közös érdeklődés 2022.10.19. https://telex.hu/belfold/2022/10/19/demokratikus-koalicio-arnyekkormany-dobrev-klara-sajto-interju

41. Telex: Indul a Telex Akadémia 2022.12.08. https://telex.hu/belfold/2022/12/08/indul-a-telex-akademia

42. Telex: Interjút kértünk Orbán Viktortól, nem kaptunk választ 2022.04.06. https://telex.hu/valasztas-2022/2022/04/06/interjut-kertunk-orban-viktortol-nem-kaptunk-valaszt

43. Telex: Meghekkelt az Anonymous több kormányközeli újságot, arra hivatkoznak, hogy Orbán a Kreml trójai falova 2022.03.28. https://telex.hu/belfold/2022/03/28/meghekkeltek-kormanykozeli-nemzeti-sport

44. Telex: Mégis pedofilozhatja a Meseország mindenkié kiadóját a kormánylap 2022.02.02. https://telex.hu/belfold/2022/02/02/orban-pedofiliat-es-homoszexualitast-osszemoso-mondatat-is-hasznalta-iteleteben-a-birosag-megis-pedofilozhatja-a-meseorszag-mindenkie-kiadojat-a-kormanylap

45. Telex: Nem tilthatja ki a sajtót a kórházakból a minisztérium 2022.02.02. https://telex.hu/belfold/2022/02/02/telex-gyozelem-birosag-emmi-jogtalanul-utasitotta-ki-a-korhazakbol-a-sajtot?fbclid=IwAR13d5gVvGzd99rrU2LbV-Hft_fbQqi0oRo4apEP1ky4ZnW8UM2CvzUqOFQM

46. Telex: Nyomozza a rendőrség, hogy került nyilvánosságra a hangfelvétel az Index és Mészáros Lőrinc kapcsolatáról 2022.06.11. https://telex.hu/belfold/2022/07/11/index-meszaros-lorinc-hangfelvetel-nyomozas

47. Telex: Orbán: Ember, most jövök ki a templomból 2022.12.12. https://telex.hu/video/2022/12/12/orban-viktor-matolcsy-gyorgy-oktatas-tuntetesek-interju

TÉNYELLENŐRZÉS

A tényellenőrzés elválaszthatatlan az újságírástól, hosszú történetük során közösen formálódtak, fejlődtek. Hagyományosan a publikálás előtti belső ellenőrzési eljárásokat jelentette, vagyis a tények, adatok hitelességének ellenőrzését egy cikk megjelenése előtt. Ez a gyakorlat az amerikai újságírásban az 1920-as és 1930-as években tűnt fel, az újságírói objektivitás normájának kialakulásával egy időben[5]. Hagyományosan a tényellenőrzés az újságírás fontos eleme volt, egy médium megbízhatóságának és hitelességének fokmérője, ugyanakkor nem minden újság engedhette meg magának egy dedikált tényellenőrző osztály fenntartását. Idővel a belső-tényellenőrzés, főként az erőforrások hiánya és a médiapiac változása miatt háttérbe szorult. Ma már csak a legnagyobb szerkesztőségek engedhetik meg maguknak, hogy külön erre szakosodott részleget foglalkoztassanak[6].

A közösségi média és az internet által meghatározott médiapiacon az újságírók hagyományos kapuőr szerepe átalakult. Az információ már nem kizárólag az újságírói szűrőkön megy keresztül, hiszen a politikai szereplők és véleményvezérek közvetlenül juttatják el üzeneteiket nagyszámú hallgatósághoz. Emiatt kialakult az igény a tények utólagos, nyilvános és szakmai ellenőrzésre. Az 2000-es évek elején a tényellenőrzés fogalma új jelentést kapott, túllépve egy szerkesztőség munkájának ellenőrzésén. A „We can Fact-Check your ass!" („Ellenőrizhetünk téged" - amerika szleng kifejezéssel) szlogen a 90-es évek végén és a 2000-es évek elején vált népszerűvé, szimbolizálva a mindennapi polgárok növekvő szerepét az újságírók és közszereplők állításainak ellenőrzésében.

5 Graves, L. - Amazeen, M. A. (2019): Fact-Checking as Idea and Practice in Journalism. In Oxford Research Encyclopedia of Communication. Graves, L., and Michelle A. Amazeen. „Fact-Checking as Idea and Practice in Journalism." Oxford Research Encyclopedia of Communication. 25 Feb. 2019; Accessed 24 Nov. 2022. https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-808.

6 Ireton, Cherilyn & Posetti, Julie (szerk.) (2018): Journalism, 'Fake News' & Disinformation. Handbook for Journalism Education and Training. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. UNESCO. pp. 128. ISBN: 978-92-3-100281-6

Az újságírói szakmában a tényellenőrzést a tényeken alapuló újságírás sajátos formájaként is felfoghatjuk. Vagyis a fact-check „a politikai állítások értékeléséhez használt tényalapú módszertan”[7]. Az International Fact-Checking Network (IFCN)[8] Etikai Kódexe hasonló meghatározást ad; „pártatlan jelentés a közszereplők, fontos intézmények nyilatkozatainak és más társadalmat érintő széles körben terjesztett állítások pontosságáról”. Az Egyesült Államokban a 21. század első évtizedében kezdtek kialakulni a külső vagy „utólagos” tényellenőrző oldalak, az első debunkokat (azaz tényellenőrzéseket) a FactCheck.org, a The Washington Post's FactChecker és a PolitiFact tette közzé[9]. A szakma számára fontos mérföldkő volt, hogy 2009-ben Pulitzer-díjjal jutalmazták az alig több mint egy éve működő PolitiFact munkásságát[10].

A tényellenőrzés az újságírás mellett alakult ki, de mára a szakmán belül sincs konszenzus arról, hogy a fact-check igazából újságírásnak, az újságírás egy műfajának vagy az újságírás eszközeit felhasználó, a köz érdekeit szolgáló aktivista vagy éppen kutatói tevékenységnek számít. A tényellenőrző műhelyeknél dolgozó szakemberek között sem egyértelmű, hogy tényellenőrként vagy újságíróként tekintenek önmagukra. Ez az öndefiníció kérdés azonban mit sem változtat közös céljukon és módszertanukon.

2018 óta az Európai Unió is komoly erőfeszítéseket tesz a dezinformáció ellen. Az Európai Bizottság egy szakértői csoportot hozott létre, amelynek feladata egy olyan szakpolitikai kezdeményezéseket, ajánlásokat tartalmazó jelentés elkészítése, amivel fel lehet venni a harcot online álhírek és félretájékoztatás ellen. A jelentés[11] alapján az EU egy többdimenziós megközelítést alkalmaz, számos egymással összefüggő és egymást erősítő lépéssorozatot dolgozott ki.
Ennek az öt legfontosabb pillére:

- Az online hírek átláthatóságának fokozása.
- A média- és információs műveltség erősítése, vagyis az olvasók, fogyasztók felvértezése a dezinformációval szemben.
- Az európai hír-ökoszisztéma diverzitásának és fenntarthatóságának ösztönzése, az online hírek átláthatóságának biztosítása, európai magatartási kódex kidolgozása valami.
- Olyan technikai eszközök fejlesztése, amelyek a felhasználók és az újságírók számára lehetővé teszik a dezinformáció kiszűrését és a technológiai fejlődéshez való pozitív hozzáállást ösztönzik.
- Olyan, a dezinformáció hatásait vizsgáló kutatások támogatása, amelyek segítséget nyújtanak az egyes szereplők intézkedéseinek értékeléséhez, illetve a megfelelő válaszok folyamatos kialakításához.

Ezen alapvető szakpolitikai ajánlások gyakorlatba ültetése kezdődött el az Európai Digitális Média Obszervatórium (EDMO) 2020-as elindításakor. Az EDMO a digitális média területén tevékenykedő szakértőket és szervezeteket tömöríti, köztük kutatókat, médiaszakembereket, tényellenőröket, valamint médiaműveltséggel foglalkozó szakértőket. A 27 tagállam és Norvégia részvételével a projekt 14 nemzeti és regionális központtal együttműködve dolgozik az online dezinformáció minél mélyebb megértésén, elemzésén. Az EDMO haza központja, a Lakmusz-HDMO, vagyis Magyar Digitális Média Obszervatórium,

7 Mena, Paul. (2018): Principles and Boundaries of Fact-checking: Journalists' Perceptions. In: Journalism Practise, 13. évf. 6. sz. p. 657-672. https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1547655
8 IFCN (International Fact-Checking Network) (2016). „International Fact-checking Network Fact-check-ers' Code of Principles.” Poynter Institute. http://www.poynter.org/fact-checkers-code-of-principles/
9 Mena, P. (2018): Principles and Boundaries of Fact-checking: Journalists' Perceptions. In: Journalism Practise, 13. évf. 6. sz. p. 657-672. https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1547655
10 Ireton, Cherilyn & Posetti, Julie (szerk.) (2018): Journalism, 'Fake News' & Disinformation. Handbook for Journalism Education and Training. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. UNESCO. pp. 128. ISBN: 978-92-3-100281-6
11 A multi-dimensional approach to disinformation, Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en

amelynek keretében több autonóm szervezet dolgozik együtt. A Lakmusz újságírói és az AFP hírügynökség végzi a tényellenőrző munkát, a Mérték Médiaelemző Műhely, valamint a Poltical Capital kutatói a hazai dezinformációk és narratívák terjedését, illetve az ellenük hozott intézkedések hatékonyságát vizsgálják, az Idea Alapítvány pedig tudatos médiafogyasztással kapcsolatos tréningeket tart.

Több független kezdeményezés is próbálkozott már a dezinformáció visszaszorításával Magyarországon, vannak, amelyek edukációval igyekeznek javítani az olvasók ellenállóképességét az álhírekkel szemben, 2020 óta pedig már dedikáltan tényellenőrzéssel foglalkozó műhelyek is működnek hazánkban. A Marinov Iván által 2004-ben elindított Urban Legends főként más tényellenőrök által készített debunk-okat közöl. Az Idea Alapítvánnyal együttműködve készítettek online kurzusokat fiatalok számára az álhírek, reklámok és hírek mélyebb megértéséhez. Szintén a fiatalok számára best-practice alapú tanulási lehetőséget biztosított az Átlátszó által indított Álhírvadász oldal. Kevésbé ismert a Tényleg?! blog, amelyet egy történelemtanár hozott létre 2013-ban a történelmi tévhitek leleplezésére. 2021 márciusa óta működik a Ténykérdés, amely az AFP globális tényellenőrző hálózatán belül egyetlen magyar újságíróval cáfolja az interneten keringő álhíreket. A Telex Ellenőrző 2022-ben indult el tényellenőrző rovatként. 2022. január óta elérhető a Lakmusz.hu, az első független szerkesztőségként működő magyar tényellenőrző oldal, a korábban már említett Magyar Digitális Média Obszervatórium (HDMO) projekt első fázisaként, amely egy évvel később újabb, kibővített szakaszba lépett.

Magyarországi tényellenőrök tapasztalatai

Felkerestük a már említett, Magyarországon működő tényellenőrzéssel vagy tényellenőrzéssel is foglalkozó szerkesztőségeket, hogy közvetlenül tőlük kapjunk ezzel a témával kapcsolatos információkat tapasztalataikról és véleményükről. Közülük, az AFP-től Záborszky Ede, az Átlátszótól Szopkó Zita, a Lakmusztól Neuberger Eszter és a Telextől Világi Máté válaszolt a kérdéseinkre.

A tényellenőrzés társadalmi jelentőségét a megkérdezett újságírók egyaránt fontosnak tartották, de többféle aspektusból közelítették meg a témát. Régebben a nagy, száz-százhúsz fős szerkesztőségeknél dedikált ember volt a tényellenőrzésre, de a szerkesztők és a főszerkesztő is átolvasták publikálás előtt az anyagot, tehát az információk pontos és tényszerű megjelenése egy cikkben eddig is fontos volt. Az internet majd a közösségi média térnyerése hatalmas változást hozott a média működésében. Világi Máté szerint amikor egy hírt bárki megoszthat és az eljuthat akár kétmillió vagy tízmillió emberhez is, *„akkor a rendszerben nagyon fontos ellensúlyt adnának a misinformációs, dezinformációs hullámnak a tényellenőrző oldalak vagy újságok, akik tényellenőrzést végeznek, mert kontextusba helyezik, vagy helyre teszik az álhíreket vagy a félreinformálásokat."*

Záborszky Ede újságíró az Agence France-Presse (AFP) hírügynökség Fact Check részlegénél dolgozik, az AFP Ténykérdés oldalán olvashatóak magyar nyelvű tényellenőrző cikkei. Véleménye szerint az AFP-nél végzett tényellenőrző munkájuknak van társadalmi jelentősége, fókuszban az emberi élettel kapcsolatos hírek vannak. Példának említette a koronavírus kapcsán a potenciálisan veszélyes alternatívákat, például amikor sokan arra buzdítottak, hogy ne vegyenek részt az egészségügyi ellátásban az emberek, de ugyanennyire kiemelt terület a kisebbségek elleni felbujtó üzenetek, amelyek fizikai támadásokhoz vezethetnek. Más megközelítésben, de ugyanúgy társadalmi jelentősége van például a választásokba

vetett bizalommal kapcsolatos kérdésnek. Összességében olyan területeket vizsgálnak, amelyeknél hatással vannak az emberek életére a hamis információk - rosszabb lesz az életük, vagy mert veszélybe kerülnek.

Neuberger Eszterék a Lakmusz indulásakor nagyon egyértelműen azt érezték, *„hogy a kézivezérelt közmédiából és az egyre erősebb kormánypropagandából özönlik a dezinformáció és a hamis hír. A tényalapú, higgadt közbeszédet akartuk elősegíteni a munkánkkal, mert ennek kiemelt jelentősége van például a választói magatartásban, hogy mi, mint állampolgárok milyen döntéseket hozunk, azokat milyen információk alapján tesszük."* Véleményük szerint az amerikai hatás miatt lett ez a téma ennyire populáris, „mivel a Trump elnökség alatt vált kézzelfoghatóvá, hogy mekkora károkat tud okozni egy demokráciában, ha hatalomba kerül egy olyan vezető, aki rugalmasan gondolkodik a tényekről és fegyverként használja azt a kifejezést, hogy álhír. Az Európai Unió is kiemelten kezelte ennek a megoldását, megvolt hozzá a politikai akarat és allokált erre forrásokat, hogy létrehozzon dezinformációs hub-okat. A dezinformáció több más területen is előtérbe került, például a COVID, az orosz-ukrán háború és a klímaváltozás is ilyen. Tapasztalatunk szerint ezeknél a témáknál az emberek kiemelten vágynak arra, hogy hiteles információkhoz jussanak."

Az AFP és a Lakmusz is prioritásként kezelte a koronavírussal kapcsolatos tényellenőrzést, ahogy Neuberger Eszter mondta, *„ez egy olyan terület, ahol emberéletek múlhatnak azon, hogy milyen információhoz van hozzáférésük"*.

Többek között ez is volt az oka, hogy még a koronavírus járvány alatt jelentkeztek az Európai Unió által kiírt tényellenőrzéssel kapcsolatos pályázatra. A járvánnyal kapcsolatos dezinformációk eloszlatását kezelték elsődleges misszióként, de ez idővel módosult, mert rájöttek, hogy sokakat nem fognak elérni a dezinformáció áldozatai közül. Például a szegregáltan, depriválti helyzetben élő, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező közösségek, vagy azokat, akikhez csak a propaganda jut el. Mivel egy végletekig polarizált társadalomban működik a szerkesztőségük, hiába találkozik az olvasó a Lakmusz tartalmaival, előfordul, hogy az előítéletek miatt el sem olvassa a tényellenőrző cikkeiket.

Szopkó Zita, az atlatszo.hu újságírója elmondása szerint ők nem foglalkoznak klasszikus fact-checkinggel. Ők inkább a dezinformáció oldaláról közelítik meg a témákat, tehát nem egy konkrét cikket vagy média tartalmat ellenőriznek, hanem inkább a hátterét igyekeznek bemutatni. Példaként említette a kormány vagy a kormányközeli médiumokkal kapcsolatos nyomozásokat, ilyen volt a V4Na nemzetközi hírügynökség bemutatása, amelynek híreit a kormánymédia előszeretettel hivatkozta, közben Óbudáról működtek. Annak a hátterét is feltárták, amikor a kormánymédia a különböző civil szervezetek munkatársaival megtévesztő interjúkat készített az 2022-es országgyűlési választások előtt, aztán azt leleplező anyagként tették közzé a Magyar Nemzetben. Szopkó Zita szerint *„általánosságban a dezinformációhoz is köthető, hogy sok esetben ezek az álhíroldalak abszolút impresszum nélkül működnek, nem lehet tudni, hogy ki írja ezeket a cikkeket. Ami nyilván problémás, mert ha egy ellenőrizhetetlen információ megjelenik, akkor nem tudod, hogy hol és kinél panaszkodj. Az NMHH-nál ezek nem jelennek meg a sajtótermékek listájában, tehát nem vonatkoznak rájuk olyan szabályok, amik mondjuk egy sajtóra normál esetben."*

Ez az utolsó mondat több fontos kérdésre felhívja a figyelmet a média területén történt változásokkal kapcsolatban. A nyomtatott sajtó szerepe egyre kisebb, egyre többen az online térben fogyasztanak híreket és jutnak hozzá a számukra érdekes információkhoz. Ezt a Mérték 2023-ban megjelent hírfogyasztás kutatása is igazolta, ahol a 20 legfontosabb hírforrás között az élmezőnyben a televíziók és az online portálok dominanciáját lehetett megfigyelni, a rádiók csak a toplista második felében jelentek meg,

a nyomtatott lapok pedig egyáltalán nem fértek fel a 20-as listára.[12] Ez megfelel a fent említett eredménynek, amely a televízió és internet kiemelkedő szerepét mutatja a tájékozódásban. Illetve az is kérdésként merül fel, hogy milyen mértékben változott meg az újságírók szerepe, amikor sok felhasználó jelenik meg tartalomgyártóként mindenféle internetes felületen, klasszikus újságírói végzettség nélkül.

Jelenleg Magyarországon ez a fajta tényellenőrzés új tevékenységnek számít, az interjúkban szereplő újságírók magukat mindannyian újságírónak definiálták, akik tényellenőrzést is végeznek. Összehasonlításként Európa több országában a tényellenőrzéssel foglalkozó szerkesztőségek munkáját kifejezetten elismerik az olvasók, rangot jelent ott dolgozni.

A tényellenőrzést van, aki az újságírás egy speciális műfajaként definiálta, Záborszky Ede szerint *„sokan túlmisztifikálják ezt a kérdést, ha megnézünk egy tényellenőrzést, akkor egy újságcikkről van szó, szakértőkkel, forrásokkal, témával, bevezetővel, alcímekkel. A stílusa kicsit más, didaktikusabb."* Záborszky az AFP hírügynökségi gyakorlatát követi, a cikkeiből hiányzik a magyar online sajtónyelvben megszokott lazább, viccelődő szóhasználat. Amit kiemelt, hogy nagyon szigorúak a szerkesztési folyamatok, fontos, hogy minden oldalról biztosak legyenek a tartalom valóságában és inkább nem publikálják, ha kétség merül fel.

Világi Máté, aki a telex.hu oldalon létrehozott egy Ellenőrző nevű tényellenőrző aloldalt, említette, hogy a külföldi tényellenőrzők nagyon szívesen különválasztják, hogy ők tényellenőrök, nem pedig újságírók. Szerinte „az eszköztárban nincs különbség".

A megkérdezett újságírók közös tapasztalata volt, hogy egy tényellenőrző cikket lassú és macerás megírni. Az AFP elsősorban az ártalmas és a közösségi médiában virális tartalmakra koncentrál, a Lakmusznál a tényalapú, higgadt közbeszédet akarták elősegíteni a munkájukkal, *„mert ennek kiemelt jelentősége van például a választói magatartásban, hogy mi, mint állampolgárok milyen döntéseket hozunk, azokat milyen információk alapján tesszük."* A telex.hu-nál Világi Máté elmondta, hogy *„általában mi megyünk a lehetséges álhírek után, nem ők jönnek hozzánk."* Mivel jelentkeztek az IFCN-hez, van külön módszertanuk és fenntartanak egy külön e-mail címet a rovatnak, de nem szoktak tényellenőrzést javasló e-mailt kapni, más téma és egyéb cikkek révén néha felmerül.

Szopkó Zita szerint hasznos lehet, hogy vannak olyan szerkesztőségek, amelyek dedikáltan foglalkoznak tényellenőrzéssel. A fontosság mellett kiemelte, hogy számít az edukáció is, „hogy az embereket egy kis tudatosságra tanítani, hogy ne higgyenek el mindent, amit olvasnak egy helyen". Bár abban szkeptikus, hogy ezek a cikkek mennyire tudják megváltoztatni a berögzült narratívákat vagy gondolkodásmódokat.

A legkedveltebb témák, amelyek igazán sok olvasót értek el Neuberger Eszter szerint a populárisabb hírek ellenőrzése. Példaként említette a Vajna Tímea által megosztott egy kamuképet egy felrobbant ukrajnai házról, ahol kérdés volt, hogy tényleg bombatalálat érte, vagy csak gázrobbanás történt, illetve vagy Sebestyén Balázs, vagy Schobert Norbi bizonyos kijelentéseinek ellenőrzése is. Amit hagyományosan sokan olvasnak még, azok Orbán Viktor évértékelőinek vagy egyéb beszédeinek fact check-jei, és nagyon mennek az állatos hírek is, mint a kilőtt farkassal kapcsolatos álhírek cáfolása vagy a böllérfesztiválon megperzselt malaccal kapcsolatos cikk. Világi Máté szerint a bulvár tartalmak mindig sok olvasót érnek el, de szezonális a témák felbukkanása, mert egy ideig a Covid járvánnyal kapcsolatos hírek vonzották az olvasókat. Az is számított, ha maga az állítás láthatóan megkérdőjelezhető volt, mert ilyenkor az olvasók kommentben leírhatják, hogy „hű mekkora hülyék". Tapasztalata szerint a legtöbb reakció tényellenőrző cikkekre az, hogy kinevetik, nem pedig az, hogy megosztják, hogy más is pontos információkhoz jusson, de van, aki tényleg örül annak, hogy elkészítették az adott tényellenőrzést.

12 Hann E., Megyeri K., Urbán Á., Horváth K., Szávai P., Polyák G.: Tájékozódási szigetek egy polarizált médiarendszerben, 2023, Mérték Füzetek 29.; 9.o.

Arra a kérdésre, hogy az újságíró kollégák hogyan viszonyulnak a tényellenőrzéssel kapcsolatos munkájukhoz, Záborszky Ede úgy válaszolt, hogy a kollégáktól nem kapott olyan visszajelzést, hogy ne lenne jó, amit csinálnak. Amikor elindultak, sokat írt róluk a kormánypárti média, hogy *„itt van a Facebook cenzúra"*, de Záborszky Ede bízik benne, hogy az általa írt vagy szerkesztett anyagok, amelyek megjelentek a weboldalukon[13] alapos elemzések, egyik tényellenőrzésbe sem lehet belekötni. Neuberger Eszter szerint kettős a kollégák hozzáállása a munkájukhoz: egyrészt tudják, hogy szükség van rá és igénylik, másrészt mostanában többször találkozott azzal a jelenséggel, hogy az újságírók néha úgy érzik, hogy ez a műfaj a szabadságukat korlátozza. *„A véleményműfaj erős az újságíráson belül, és ez könnyen összekeveredhet a tényalapú újságírással, és ez rosszul eshet nekik. Azt is tapasztaltam, hogy egy hírportálnál sokszor nincs kapacitás ellenőrizni a kormányinfón vagy az évértékelőn elhangzott információkat, és jó lenne, ha ilyenkor azonnal, a tudósításokban jelezni lehetne a valótlanságokat vagy csúsztatásokat. A Lakmusznál másfél éve végezzük ezt a munkát, és könnyen felismerjük a torzításokat és hogy hogyan használják a kommunikációs paneleket a politikusok – ez a tudás kifejezetten jól kiegészíti egy hírportál működését. Most már, ezzel a tapasztalattal gyorsan tudunk reagálni, például az idei Tusványoson tartott Bálványosi Szabadegyetemen elhangzott beszédeknél is ez volt."*

A munkájuk során előforduló nehézségek Világi Máté szerint ugyanazok, mint amivel egy hagyományos újságíró is küzd – *„Hogy a miniszterek, meg a kormány, meg a vezető beosztott emberek nem válaszolnak kérdésekre. De ez igazából majdnem minden hivatalos szervre igaz. Nem mindig. Az egyetemek ebből a szempontból sokkal jobbak, de az egyetemekről is van sokszor olyan, hogy ilyen nesze semmi, fogd meg jól választ kapunk. Szerintem ez nagyon nehéz."* Záborszky Edének a közösségi posztoknál használt szókészlet okoz gondot, mivel sokszor sértő és csúnya szavakra kell rákeresni, amikor egy tényt ellenőriznek. Például egy LGBTQ dezinformációra sem ebben a formában kell rákeresni, hanem vulgárisabb szavakat használva.

Az egyik legemlékezetesebb leleplező anyag a telex.hu tényellenőrző oldalán Világi Máté szerint a bucsai mészárlással kapcsolatos volt, amikor az oroszok mondták, hogy Bucsában nem is öltek meg senkit. *„És akkor végig mentem a műholdképeken és a hírügynökségi fotókon és egyeztettem, hogy a halottak pont ott vannak és napokkal, hetekkel korábban is ott voltak és végignéztem a rengeteg véres, cafatos képet."* Fél évvel később látott olyan posztot, ahol arra a véleményre, hogy ezek nem igazi halottak voltak, csak színészek, valaki odarakta, hogy a telex.hu ezt már leellenőrizte. Emellett említett egy társasházi törvény módosítással kapcsolatos tényellenőrzésüket, ahol gyorsan terjed a cáfolatuk arról, hogy elveszik az összes lakást a tulajdonosoktól. A Lakmusznál kiemelt figyelmet kapott az a cikk, amikor megmutatták, hogyan működik az állami szintű álhírterjesztés. *„Volt a szankciókkal kapcsolatos nemzeti konzultáció, aminek az eredményét úgy kommunikálták, hogy a magyarok 97%-a nemet mond a szankciókra. Ezt nagyon könnyen le tudtuk vezetni, az jött ki, hogy a választásra jogosultaknak közel 16,5 százaléka válaszolt nemmel a konzultációs kérdésekre. Kikértük közadatigényléssel, hogy pontosan mennyit költöttek erre a kampányra, így ez egy szép, kerek történet lett, még nemzetközi szinten is volt hírértéke. Ezzel a cikkel túlléptünk a klasszikus tényellenőrző szerepen, és ezt jó volt látni. Más terület, de azok a kutatások is fontosak, amiket Német Szilvia kolléganőnk csinál a hálózatok feltárásáról, ahol orosz dezinformációkat terjesztenek."* Az AFP-nél egy emlékezetesebb, Magyarországon szélesebb körben megosztott leleplezésük a II. világháborúban a Vörös Hadsereg Ukrán Front elnevezésű szervezeti egységéről szólt. Külföldön pedig visszavontak egy olyan tanulmányt, amiről az AFP bebizonyította, hogy módszertani hibákkal operál. Szopkó Zita két évvel ezelőtt foglalkozott egy kifejezetten dezinformációra fókuszáló projekttel, amelyben dedikált álhíroldalakat térképeztek fel. A fókuszba került Világ Helyzete oldalt a cikk megjelenése után leállították, de azóta újra üzemel. Érdekes tapasztalatot jelentett kapcsolatba kerülni az oldalt üzemeltető nyíregyházi

13 a https://tenykerdes.afp.com

nevelőtanárral, akivel több hónapos munka után tudtak szóba állni és egy hosszú levelezés alatt magyarázta el, hogy ő milyen metódusok alapján ír cikket és mit gondol a mainstream médiának az álhíreiről, és hogy ő közli az igazságot. A másik weboldal a sokkal profitorientáltabb Minden Szó volt, ott nem sikerült elérniük az oldalhoz köthető üzemeltetőket. Két cikkben tárták fel az oldal működését, hogy működik és miért problémás, ahogy működik.

Sajnos releváns kérdés volt és egyik újságíró sem lepődött meg, amikor arról érdeklődtünk, hogy kaptak-e már fenyegetést megjelent tényellenőrző cikkük miatt.

Záborszky Ede az elején még sok fenyegetést kapott, egyrészt a régi indexes múltja miatt, majd azért, mert tényellenőrzéssel kezdett foglalkozni. A Vadhajtasok.hu szélsőjobboldali portál írt róla, és utána többen durván megfenyegették, de az idővel lecsengett. A koronavírust tagadóktól is több olyan levelet kaptak, hogy majd az újságírók is bíróság elé kerülnek a népirtásban való részvételért, de ezeket nem vette annyira komolyan. Szerinte a fenyegetések témaérzékenyek, a magasabb téttel rendelkező témák érzelmileg töltöttebbek, ilyen volt az oltás vagy a politikai jellegű témák. Neuberger Eszter szerint amikor a Mi Hazánkkal foglalkoztak, akkor volt az eddigi talán a „legparább" helyzet. Az általa írt cikket Toroczkai László megemlítette egy videójában, bemutatta őket és hogy „rászálltak". *„Akkor kaptunk több olyan üzenetet, hogy amit mi csinálunk máshol ezért halálbüntetés jár, meg elkezdtek zsidózni."* Világi Máté is kapott fenyegető üzeneteket, de szerinte a női kollégák gyakrabban kapnak. Elmondása szerint általában egy konkrét cikk ihleti a kirohanást, de a tartalma az már általában eltér a cikktől.

Mivel ez egy általános probléma a médiapiacon, a szóban forgó szerkesztőségek rendelkeznek megoldási mechanizmussal, hogy ezekben a helyzetekben mit tudnak tenni, hogyan segíthetnek az újságíróknak. A Lakmusznál szerkesztőségen belül ezeket mindig jelzik a vezetőségnek, ha jogilag tudnak ellene tenni bármit, akkor tehetnek lépéseket. Neuberger Eszter szerint még nem volt példa arra, hogy gyűlölködő üzenetek miatt jogi lépéseket tett volna a kiadó bárkivel szemben. Az AFP-nek van megoldási javaslata a fenyegetésekre, konkrét példák alapján más országokban volt, hogy rendőrségi ügy lett belőle, vagy egy szerkesztő átvette az ügyet és közvetlenül válaszolt a fenyegetőző olvasónak. A zaklató leveleket jellemzően ignorálják, kivéve, ha konkrét fenyegetésről van szó, ez esetben az AFP a rendőrséget is értesítheti. Németországban egyszer bombával fenyegették meg az ottani szerkesztőséget, amit jelentettek a rendőrségnek. Záborszky Ede magyar újságíróként már eddig is találkozott az olvasók ilyen megnyilvánulásával, őt nem sokkolta annyira.

A szerkesztőségek folyamatosan foglalkoznak azzal is, hogyan tudnának hatékonyabban működni. A válaszok között a több anyagi forrás mellett felmerült olyan AI-alapú eszköz, amellyel könnyebb lenne az online információs tér figyelése. Az AFP szerint a tényellenőrzés hatékonyságának fokozásához mindenképpen szükséges, hogy a közösségi médiacégek ezt komolyan vegyék és partnerek legyenek benne. Ez a Facebooknál megtörténik, de ha a Facebooknak tényellenőrzéseket szállító szervezetek több újságírót tudnának foglalkoztatni, akkor még több témát dolgoznának fel. Emellett az Európai Unió is támogatja a tényellenőrzést, Magyarországon például a Lakmusz projekttel. Záborszky Ede szerint más titkos módszer nincs, ami könnyíteni tudná. A telex.hu-nál örülnének teljes munkaidőben dolgozó tényellenőrző kollégának is.

A közönség online médiában adott reakciójáról is hasonlóan vélekedtek az újságírók: vannak, akiknek már igénye van a tényellenőrzésre és maguktól bekommentelik egy hír alá az erről írt cikket. Az AFP-nél tapasztalták azt is, hogy vannak, akik több cenzúrát szeretnének, számukra egyszerűbb lenne, ha a közösségi médiában nem lenne ott az álhíreket tartalmazó cikk, szerintük jobb lenne rögtön törölni, mint ellátni azzal a jelzéssel, hogy ez dezinformáció. A telex.hu-nál rendszeresen megkapják, hogy

„Sorosbérencek", ezért hazudnak. De Világi Máté szerint ez minden cikkük alatt van, ez nem újdonság. A Lakmusznál a rendszeres kommentelőik között vannak, akik helyre teszik a trollszerű aktivitásokat. Így ők vállaltan nem moderálják ki, aki álhírt terjeszt a cikkük alatt, mert bíznak benne, hogy lesz olyan olvasó, aki ezt megteszi. Csak azt moderálják, ha valaki vállalhatatlanul kommunikál.

A Lakmusznak az Európai Unió felé vállalásuk volt, hogy elérjék ezeket a csoportokat, nyissanak feléjük is. *„A fiatalokkal kapcsolatban volt együttműködésünk a Civil Kollégium Alapítvánnyal, mentünk velük tanodákba tartani foglalkozásokat az álhírekről, meg azok felismeréséről. Mi egy bizonyos tudással rendelkezünk, amit nem lehet közvetlenül átadni a gyerekeknek vagy a kamaszoknak, így keresünk olyan partnereket, akik ebben az átadásban tudnak segíteni, mert ilyen pedagógiai eszközök birtokában vannak, és elérik ezeket a célcsoportokat. A mostani EU-s projektünkben az IDEA Alapítvánnyal dolgozunk, akik főként tanároknak tartanak médiatudatossággal kapcsolatos képzéseket. Az időseknek csak egy része használ közösségi médiát, a nyugdíjasokat a Független Médiaközponton keresztül érjük el, mert nekik van egy ennek a korosztálynak szóló, jól működő médiatudatosság programja. Ezek nem jelentenek megoldást minden elérési problémánkra, de sok információt adnak arról, hogy egyáltalán milyen híreket és információkat fogyasztanak, mik az égető problémáik. Sok inputot kaptam szociális szakemberektől, hogy mivel lenne érdemes foglalkozni. Például a diáktüntetések alatt összeszedtünk anyagokat és kiküldtük az ebben benne levő szervezeteknek, és ennek nagyon jó visszhangja volt. Ezek sokkal távolabbra mutatnak, mint a hagyományos újságírás, kicsit aktivistább jellegű, és ez néha okoz szerepkonfliktust is."*

Összefoglalásként elmondható, hogy a megkérdezett újságírók szerint a tényellenőrzést nagyban nehezíti a dezinformáció nagyarányú terjedése. Hosszú távon csak a médiatudatosság fejlesztése segít, viszont ezen a területen a különböző országok nagyon különböző szinten állnak. A szerkesztőségek tervei között a fiatalok és idősebbek médiatudatosságának fejlesztése szerepel, workshopokkal, gamifikációval, vagy tanodák közvetlen elérésével, de tartanak tréninget újságíróknak, készült animáció[14] is. Maguk a cikkek is úgy épülnek fel, hogy az olvasók követve a lépéseket maguk is el tudják sajátítani ezt a módszert, és használhassák a jövőben önállóan is.

14 Fordított képkeresés, AFP Fact Check, https://www.youtube.com/watch?v=Ts3VVM64B28

MÉDIAPIAC MAGYARORSZÁGON

A médiapiac szerkezete 2022-re stabillá vált, a kormánypárt a 2010-es években végrehajtotta a legfontosabb strukturális változásokat. Ma már a tulajdonosi szerkezet koncentrált, az állami hirdetések teljesen központosítottak és így kifejthetik piactorzító hatásukat, a médiahatóság pályáztatási gyakorlatának köszönhetően pedig a független rádiók kiszorultak a nagy elérésű frekvenciákról. A Fidesz médiabirodalmának középpontjában továbbra is a KESMA (Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány) áll, amely 2018 novemberében jött létre úgy, hogy a kormányközeli médiatulajdonosok többsége kompenzáció nélkül átadta a cégét az alapítványnak. A médiarendszer fő jellemzői kialakultak már 2022-re, az év mégsem telt eseménytelenül, hiszen a parlamenti választás után folytatódott a rendszer finomhangolása. Az előző évekkel ellentétben ennek már a kormánypárti média is a vesztese volt.

A legfontosabb piaci fejlemények 2022-ben

A 2022-es év legfontosabb eseménye Magyarországon kétségkívül az országgyűlési választás volt, amelyen a Fidesz újabb négy évre alkotmányozó többséget szerzett a parlamentben. A média szempontjából ez két okból volt kiemelkedően fontos esemény.

A választási eredményt jelentős részben a kormánypárt sikeres kampányára lehetett visszavezetni. Ebben szerepe volt az erőteljes dezinformációnak és a közösségi média aktív használatának. A 2019-es önkormányzati választás után, amikor az ellenzéki pártok több nagyvárosban és Budapesten is sikereket arattak, a kormánypárt látványosan erősített a közösségi média kommunikációján. Elsősorban a Facebookon és a Youtube-on költöttek el jelentős összegeket, és felépült egy olyan politikai influenszer csoport (Megafon), amely milliárdos összegekért hirdette a Fidesz üzeneteit.[15]

15 Hanula, Zs. (2022). Újabb álomhatárt értünk el: egymilliárd forint felett a Megafon facebookos reklámköltése. Telex.hu https://telex.hu/belfold/2022/03/28/ujabb-alomhatart-ertunk-el-egymilliard-forint-felett-a-megafon-facebookos-reklamkoltese

A kormánypárt növekvő közösségi média aktivitása és az ott elköltött hirdetési pénzek érzékenyen érintették a kormányközeli médiát. A hagyományos média, különösen a nyomtatott média egyébként is évek óta nehéz helyzetben van, olvasótábora öregszik, népszerűsége folyamatosan csökken. Emellett a kormánypárt számára is nyilvánvalóvá vált 2022-ben, hogy a közösségi médiában minden korábbinál hatékonyabban lehet elérni a szavazókat célzott üzenetekkel, tehát a politikai hirdetések egyre növekvő arányban kerültek a digitális platformokra. Ez korábban elképzelhetetlen döntésekhez vezetett, a 2022-es választás után több olyan médiatermék is megszűnt, amely korábban fontos része volt a Fidesz médiarendszerének.[16] Korábban ezek jelentős forrásokhoz jutottak az állami hirdetésekből, nem kellett szembenézniük a piac farkastörvényeivel és az állami források megvonása után nem is volt érdemi esély arra, hogy fennmaradjanak.

Elsősorban nyomtatott lapok szűntek meg. Már a választást követő héten egy kivétellel bezárták a City7 lapcsaládot, amely 2021-ben azokban a városokban indult el ingyenes lapként, ahol a Fidesz elvesztette a 2019-es önkormányzati választást. Megszűntek korábban nagy presztízsű, 2018 óta a KESMA részeként működő lapok nyomtatott kiadásai, így a Magyar Hírlap politikai napilap, a Világgazdaság gazdasági napilap és a Figyelő gazdasági hetilap. Az online oldalak továbbra is működnek, de nem töltenek be igazán jelentős szerepet a magyar piacon. Más KESMA-lapokat is érintett a bevételek csökkenése, több szerkesztőségben (pl. megyei napilapok, Bors bulvárlap és Metropol ingyenes újság) is elbocsájtásokra került sor.

Néhány hónappal a választások után megszűnt a Pesti TV is, amely bár nem volt része a KESMA-nak, de vállaltan kormányközeli televíziós csatornaként működött. Nem véletlen, hogy a megszűnések a nyomtatott lapokat és az egyik televíziós csatornát érintették, hiszek ezek meglehetősen költségigényesek és alacsony közönség elérés mellett nem volt racionális a finanszírozásuk.

A KESMA portfólióját tekintve a legmeglepőbb fejlemény a Nemzeti Sport államosítása volt. A miniszterelnök kedvenc sportlapját 2022 októberében vásárolta meg a Nemzeti Sportügynökség és mint azóta kiderült, csak jelentős állami finanszírozással működtethető a lap.[17]

A kormánypárti médiabirodalmon kívül is történtek változások. 2020 augusztusában megszűnt az Azonnali hírportál, amely Ungár Péter ellenzéki országgyűlési képviselő tulajdonában volt. Szintén megszűnt a korábban kormánykritikus, de a tulajdonosváltások során egyre inkább a Fidesz közelébe sodródó politikai hetilap, a 168 óra nyomtatott kiadása. Megemlítendő még, hogy 2022 végén elbocsájtások és tömeges felmondások történtek a Napi.hu gazdasági hírportálnál, amely még 2020-ban, az Index hírportállal egyidőben került kormányközeli tulajdonba, de csak évekkel később alakították át a teljes szerkesztőséget.

Annak ellenére, hogy 2022-ben a Fidesz nagy fölénnyel nyerte meg az újabb választást, a médiapiaci fejlemények éppen a kormányközeli, vagy legalábbis azzal nem túl kritikus cégeket érintették negatívan. A független médiában nem történtek drámai változások, a cégek egy része egyre inkább épít a közönség bevételekre (előfizetési díj vagy adomány formájában), mások a szűkülő hirdetési piacon próbálnak érvényesülni. Egyre többen előre menekültek és innovációkkal, új típusú tartalmakkal próbálták megőrizni vagy növelni a versenyképességüket, például podcast és videó csatornák indításával, háborús helyszíni tudósításokkal vagy könyvek megjelentetésével.

16 Előd, F. (2022). A facebookos propaganda felfalja a régimódi kormánysajtót. Telex.hu https://telex.hu/komplex/2022/07/27/a-facebookos-propaganda-felzabalja-a-regimodi-kormanysajtot

17 Hvg.hu (2023). Tízezer példányban fizeti elő a nyomtatott Nemzeti Sportot az állam. HVG. https://hvg.hu/gazdasag/20230612_k_monitor_nemzeti_sport_tizezer_nyomtatott_peldany_elofizetes

Árbevételek alakulása

Az elmúlt években számtalan publikációban, szakmai beszélgetésben téma volt a magyar médiában tapasztalható piactorzítás, ami elsősorban az állami hirdetéseknek köszönhető. Mint közismert, az állami intézmények a kormányhoz lojális médiában hirdetnek, jelentős bevételt generálva ezzel ezeknél a médiavállalatoknál, ugyanakkor a kormánnyal kritikus médiában gyakorlatilag egyáltalán nem lehet állami hirdetést látni. Ez állandó versenyelőnyt jelent a kormánypárti médiának, ugyanakkor a kormánykritikus média folyamatos túlélésért küzd. A torz piaci viszonyok a 2022-es árbevétel adatokból is jól látszódnak.

Az árbevétel adatok vizsgálatakor csak azokat a médiavállalatokat vettük figyelembe, amelyek legalább egy termékükkel jelen vannak a hír és közéleti tartalmak piacán. A tisztán szórakoztató tartalmakat előállító cégeket nem vizsgáltuk. Természetesen nem vettük figyelembe valamennyi céget, hiszen nem volt mód a teljes helyi piac vizsgálatára, mint ahogy a szinte végtelen online tartalomszolgáltatásnak is csak egy részét vettük figyelembe. Az alábbi listákban azokat a médiacégek szerepelnek, amelyek jelentősek, hatást gyakorolnak a magyar nyilvánosságra, az elérésük számottevő.

Először a jól dokumentálhatóan kormányközeli médiavállalatok adatait vizsgáltuk. Meglehetősen nagy cégekről van szó, különösen a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány (KESMA) 2018-as megalakulásával nagyon koncentrálttá vált a kormányközeli médiabirodalom.

1 tábla: Kormányközeli médiavállalatok árbevétele 2022-ben

Médiamárka	Cég	Értékesítés nettó árbevétele ('000 ft)
Megyei napilapok, országos lapok, rádiók, televízió, online	Mediaworks Hungary (KESMA)	71,651,782
TV2	TV2 Média Csoport	47,805,027
Pestisracok.hu (PestiTV)	Media Vivantis	2,544,808
Index	Index.hu	1,563,015
Rádió1	Radio Plus	1,241,488
Demokrata	Artamondo	622,670
Magyar Hírlap	Magyar Hírlap	536,492
Összesen		**125,965,282**

Forrás: éves pénzügyi beszámolók (http://e-beszamolo.im.gov.hu/oldal/kezdolap)

A következő csoportba azok az ún. szürke zónás médiavállalatok tartoznak, amelyek nem a kormánypárti propaganda gépezet részei, de valamilyen módon függenek az államtól vagy kapcsolódnak hozzá. Ennek két formáját különböztethetjük meg. Egyrészt a tulajdonos személye jelentheti a kapcsolódást, pl. 168 óra esetében a tulajdonos (Michaeli, Schwartz & Brit Média Holding Zrt.) közismerten jó kapcsolatot

ápol a kormánnyal[18], míg az ATV és Hetek esetében szintén dokumentált az egyházi vezető tulajdonos és Fidesz közötti kapcsolat.[19] Több médiavállalat esetében nem a tulajdonos személye, hanem az állami reklámköltés kiugróan magas aránya jelzi a politikai kapcsolatot. Ezek foglyul ejtett médiacégek, amelyek aligha működhetnének állami segítség nélkül és így nem is tekinthetők függetlennek (pl. Népszava, Blikk, Inforádió).[20]

Ebben a kategóriában nincs szó arról a kézivezérlésről, ami a propaganda médiában megfigyelhető, sőt, egyes esetekben láthatunk remek újságírói teljesítményeket. Ugyanakkor a tulajdonoson, illetve a bevételeken keresztül a kormánypárt nyilvánvalóan képes befolyásolni a tartalmat, legalább olyan szinten, hogy melyek a kerülendő témák. A szürke zónába tartozó médiavállalatok az árbevétel nagyságát tekintve nem nagyon jelentősek, ugyanakkor a magyar nyilvánosságban fontos szerepük van. Egy korábbi kutatás bebizonyította, hogy a médiumok hatékonyan éri el az ellenzéki pártok szavazóit, illetve azokat, akik nem fogyasztanak kormánypárti médiát.[21] Ezeknek a médiumoknak a foglyul ejtése tehát lehetővé teszi a Fidesz számára, hogy áthatoljon az „falon" és valamilyen módon azokra is hatást gyakoroljon, akik tudatosan kerülik a propaganda médiát.

2 tábla: *A. szürke zónába tartozó médiavállalatok árbevétele 2022-ben*

Médiamárka	Cég	Értékesítés nettó árbevétele ('000 ft)
168 óra	168 Media Group	118,141
ATV	ATV	3,075,210
Hetek	Hetek.hu	154,265
Népszava	XXI. század Média	1,884,414
Blikk	Blikk	5,643,500
Inforádió	Inforádió	638,229
Összesen		**11,513,759**

Forrás: éves pénzügyi beszámolók (http://e-beszamolo.im.gov.hu/oldal/kezdolap)

A független médiavállalatok közé azokat soroltuk, amelyeknek nincs semmilyen igazolható kapcsolata politikai pártokkal és annak sincs nyoma, hogy a bevételeik látható részét szereznék állami forrásból. Fontos megjegyezni, hogy a független médiumok közül többen is aktív crowdfunding kampányokat folytatnak, ezek a bevételek nem szerepelnek az eredménykimutatás értékesítés nettó árbevétel kategóriában.

18 Szalay, D. (2021). „Rogán Antal tíz éve a barátom, de soha nem volt közös üzleti ügyünk" – Interjú a 168 Óra kiadójának új társtulajdonosával, Shabi Michaeli izraeli-grúz üzletemberrel. Media1.hu https://media1.hu/2021/07/27/shabi-michaeli-interju-168-ora-brit-media-befektetes/

19 Rényi, P. D. (2018). A baloldal fellegvára volt, most bulvártévét csinálnak belőle a Fidesznek. 444.hu https://444.hu/tldr/2018/01/10/a-baloldal-fellegvara-volt-most-bulvartevet-csinalnak-belole-a-fidesznek

20 A Népszava esetében 79%, a Blikk napilapnál 49%, az Inforádiónál pedig 42% az állami hirdetési bevétel részaránya a teljes hirdetési bevételen belül listaáron számolva, a Kantar Média adatbázisa alapján.

21 Polyák, G. – Szávai, P. – Urbán, Á. (2022). Information Patterns and News Bubbles in Hungary. Media and Communication. 10(3) 133-145. https://doi.org/10.17645/mac.v10i3.5373

A listában azok a médiumok szerepelnek, amelyek valóban érdemi hatást gyakorolnak a magyar nyilvánosságra, képesek formálni a közvéleményt. A digitális világban számtalan tartalomszolgáltatás működik, ezeknek jelentős része független a politikai pártoktól, de képtelenség lenne minden, közéleti kérdésben megnyilvánuló szereplőt felsorolni.

Az Euronews és a Szabad Európa üzemeltetője külföldi cég, a magyarországi tevékenységről nem állnak rendelkezésre pénzügyi adatok.

3 tábla: *A független médiavállalatok árbevétele 2022-ben*

Médiamárka	Cég	Értékesítés nettó árbevétele ('000 ft)
RTL	Magyar RTL	47,184,120
24.hu (+ magazinok)	Central Médiacsoport	13,616,361
HVG	HVG	4,511,769
Magyar Hang	Alhambra-Press	296,352
Magyar Narancs	Magyarnarancs.hu	242,955
Élet és Irodalom	Irodalom	223,502
Jelen	Liberty Press	99,641
Klubrádió	Klubrádió	63,559
Partizán	Partizán	12,686
444	Magyar Jeti	1,054,557
Telex	Van Másik	637,218
Portfolio	Net Média	3,319,079
G7	G-7.hu	129,031
Válasz Online	Válasz Online	8,431
Átlátszó	Atlatszo.hu	3,962
Direkt36	Direkt36	2,070
Összesen		**71,405,293**

Forrás: éves pénzügyi beszámolók (http://e-beszamolo.im.gov.hu/oldal/kezdolap)

A fent kapott árbevétel adatokat érdemes kategóriák szerint összehasonlítani. Jól látható, hogy a kormánypárti média messze a legnagyobb kategória, a független média alig több mint fele akkora árbevételt generál, a szürke zóna pedig szinte elhanyagolható ebből a szempontból.

Tekintettel arra, hogy a közszolgálati média a nyilvánosság fontos része, egy ilyen elemzésből aligha hagyható ki. Ezért önálló kategóriaként vizsgáltuk a közszolgálati médiát is, de miután nem üzleti vállalkozásról van szó, így az Értékesítés nettó árbevétele kategória helyett a költségvetési előirányzattal[22] számoltunk.

4 tábla: *Az egyes médiakategóriák bevétele 2022-ben*

	Összeg ('000 ft)	Százalék
Kormánypárti média	125,965,282	37,2%
„Szürke-zóna"	11,513,759	3,4%
Közszolgálati média	130,141,300	38,4%
Független média	71,405,293	21,1%
Összesen	**339,025,634**	**100%**

Forrás: éves pénzügyi beszámolók (http://e-beszamolo.im.gov.hu/oldal/kezdolap)

Az eredmények azt mutatják, hogy a közszolgálati média költségvetését is beleszámolva 339 milliárd forint árbevételt értek el azok a cégek, amelyek jelen vannak a hírpiacon is. Mint látható, a kormánypárti média és a közszolgálati média messze a két legnagyobb szereplő a bevétel alapon felrajzolt médiatortán. A médiafogyasztók számára a két kategória aligha különböztethető meg, hiszen a közszolgálati média is a kormánypárti propagandát terjeszti, azonban az eltérő jelleg (üzleti vállalkozás, illetve közszolgálat) miatt indokolt, hogy ezeket külön szerepeltessük.

Figyelemreméltó, hogy a független média mindössze 21,1 százalékos árbevétel alapú részesedést ért el, tehát a piac torzított jellege és a független médiavállalatok versenyhátránya ilyen módon is kimutatható.

1 ábra: A médiakategóriák bevételének megoszlása (2022)

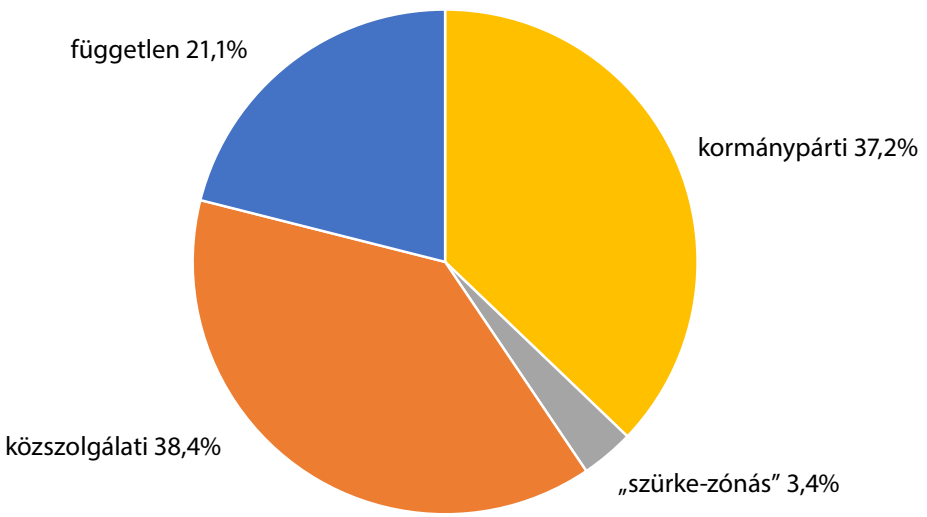

22 2021. évi CXXVII. törvény a Nemzeti és Hírközlési Hatóság 2022. évi egységes költségvetéséről. https://njt.hu/jogszabaly/2021-127-00-00

Még egyszer fontos kiemelni, hogy az üzleti vállalkozások esetében az eredménykimutatás Értékesítés nettó árbevétele kategóriát alkalmaztuk és ennek nem része a fogyasztóktól érkező adomány, illetve a pályázati bevétel. Ezek nem piaci alapú bevételek, hanem támogatás jellegűek és célunk a piac vizsgálata volt. Tekintettel arra, hogy független médiumok közül többen is az adományokra, mások pedig a pályázatokra építenek, így a független média valójában több forrással rendelkezik, mint amit a fenti adatok mutatnak. Ezek a médiacégek jellemzően éppen azért fordultak a közösségi finanszírozás és a pályázatírás felé, mert a torzított magyar piacon nincs esély a tisztességes versenyre és így alternatív finanszírozási megoldásokat kellett találni.

Szintén fontos még egyszer rögzíteni, hogy a vizsgált médiumok a közbeszédet leginkább befolyásoló médiumokat tartalmazza, tehát lényegében a jéghegy csúcsát jelentik. Nem tartalmaz adatokat a helyi médiáról, beleértve az önkormányzatok által kiadott ingyenes lapokat, de nem jelennek meg a helyi rádiók, sőt, a körzeti rádiók jelentős része sem. Az adatok szintén nem tartalmazzák a rendkívül szerteágazó online tartalomszolgáltatások jelentős részét és a közösségi médiában megjelenő politikai influenszereket sem.

Állami reklámköltés

A magyar médiapiacon a piactorzítás elsődleges eszköze továbbra is az állami reklámköltés. Ez azt jelenti, hogy az államigazgatási szervek, állami vállalatok, közpénzből finanszírozott intézmények a kormánypárthoz lojális médiában hirdetnek, rendkívül egyenlőtlen piaci viszonyokat okozva ezzel.

Az elemzés a Kantar Media adatbázisa alapján készült, ami az ún. listaárakat tartalmazza. Ez a médiumok által hivatalosan publikált listaárból és az értékesített reklámfelületből számítja a reklámköltési adatokat. A Kantar Média adatbázisa a piaci szempontból releváns médiumokat tartalmazza. A nagyobb kampányok esetében a listaárhoz képest jelentős kedvezményeket adnak a médiavállalatok. Éppen ezért a forintban kifejezett összegeket nem érdemes figyelembe venni, inkább az egymáshoz viszonyított arányok írják le jól a helyzetet.

Az online piac adatai önbevallás alapján készülnek és 2022-től a Salesworks nem szolgáltat hirdető szintű adatot. Tekintettel arra, hogy az online piac legnagyobb szereplőjéről, a kormányközeli Mediaworks online üzletágáról van szó, ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az online piac vizsgálatára már nem ad lehetőséget az adatbázis.

A 2022-es állami reklámköltés listaáron 89,7 milliárd forint volt. Érdekesség, hogy a Salesworks-nél 2021-ben közel 17 milliárd forint volt a listaáras állami bevétel, tehát ennek az adatnak a hiánya valóban befolyásolja az összképet. Mindenesetre az állami reklámköltés adatok a hiányosságok mellett is jól illusztrálják a magyar médiában fennálló piactorzító gyakorlatot.

Az említett 89,7 milliárd forintos állami költés legnagyobb kedvezményezettjei a TV2 kereskedelmi televíziós vállalat, a Mediaworks (online üzletág nélkül) és a Publimont plakátcég. Figyelemreméltó még a közszolgálati média, a Duna Médiaszolgáltató, illetve a külföldi tulajdonban lévő plakátcég, a JCDecaux részesedése. Az állami költés koncentrációját jól mutatja, hogy az öt legnagyobb cég a teljes összeg közel 80 százalékát szerezte meg, ezen kívül 81 médiacéghez jutott állami hirdetési bevételhez, összességében alig több, mint 20 százalék részesedéssel.

2 ábra: A listaáras állami reklámköltés megoszlása (2022)

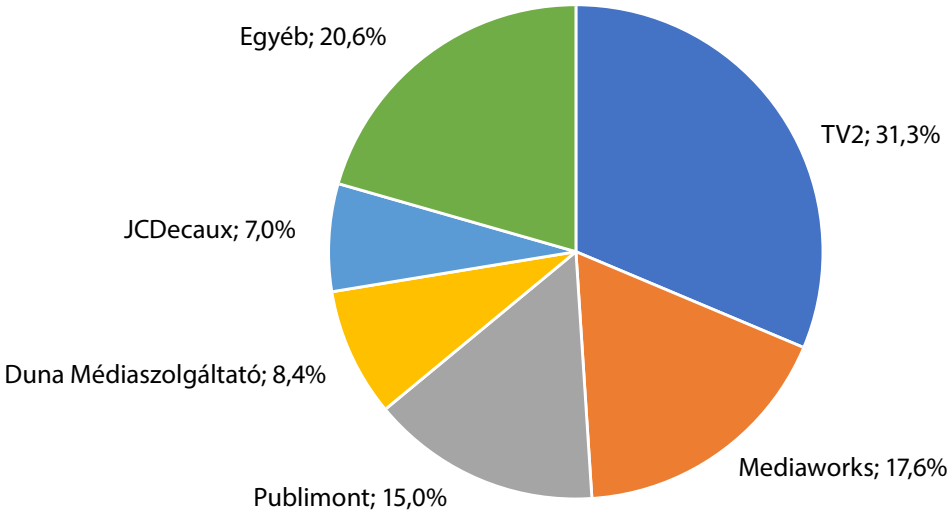

Forrás: Kantar Média/saját szerkesztés

Mint közismert, a TV2, a Mediaworks és a Publimont is kormányközeli cég, a Duna Médiaszolgálató pedig megkérdőjelezhetetlenül része az állami propagandagépezetnek. A JCDecaux a maga 7 százalékos részesedésével a legnagyobb azok közül, amely tulajdonosi szinten nem kapcsolható a kormánypárthoz.

A fentihez rendkívül hasonló ábrát kapunk, ha a legnagyobb hirdető, a Miniszterelnökség hirdetési költését vizsgáljuk. Maga a miniszterelnökség, amely a kormány kampányokat is bonyolítja, 34,5 milliárdot költött 2022-ben (ez a teljes állami költés 38,5 százaléka) és az ábrából jól látszódik, hogy még koncentráltabb a költés, mint a teljes állami hirdetési torta esetében.

3 ábra: A Miniszterelnökség listaáras reklámköltésének megoszlása (2022)

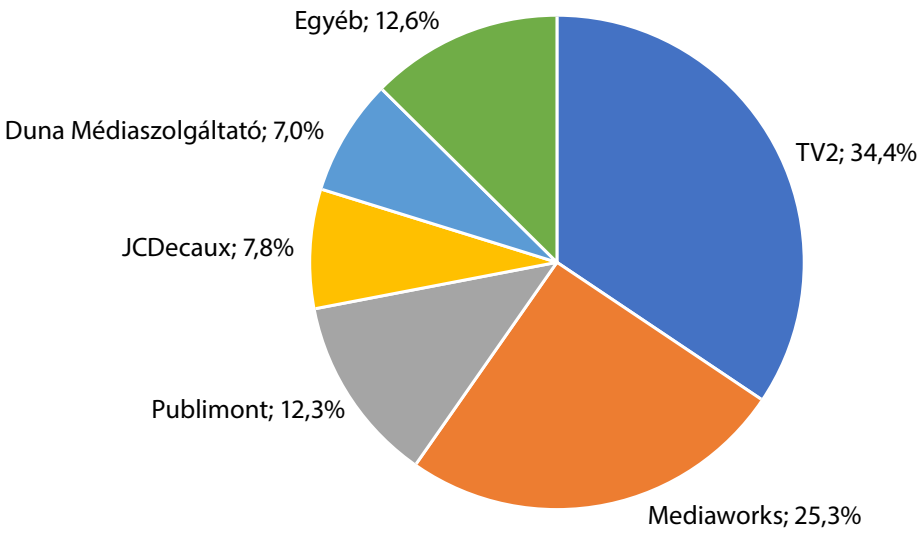

Forrás: Kantar Média/saját szerkesztés

A két ábra hasonlósága azért is szembeötlő, mert a Miniszterelnökségnek elvileg a teljes magyar társadalmat kellene céloznia, nem pedig speciális célcsoportot. Elvileg lehet olyan állami hirdető, például egy kulturális intézmény vagy egy állami vállalat, amelynek olyan a célcsoportja, hogy azt egyes kormánypárti médiumokon keresztül tudja csak elérni. A teljes állami hirdetési szférára ez a feltételezés már nem állná meg a helyét, de azon belül is biztosan nem mondható el a Miniszterelnökségről.

Az állam piactorzító hatása jól látszódik akkor is, ha megnézzük, hogy néhány kormányközeli médium milyen nagymértékben függ az állami hirdetésektől. A táblázatban az látszódik, hogy vannak olyan kormányközeli médiumok, ahol a hirdetés nagyon jelentős aránya állami forrásból érkezik, tehát ezek aligha maradhatnának fenn tisztán piaci alapon. Talán sokak számára meglepő a baloldalinak tartott Népszava szerepe, nem véletlenül neveztük korábban ún. szürke zónás médiumnak: a tartalom alapvetően kormánykritikus, de miután nyilvánvaló kormányzati szándék a lap fenntartása, így az újságírói szabadságnak megvannak a maga korlátai.

4 ábra: Néhány médiamárka magas állami hirdetési bevétel aránnyal (2022)

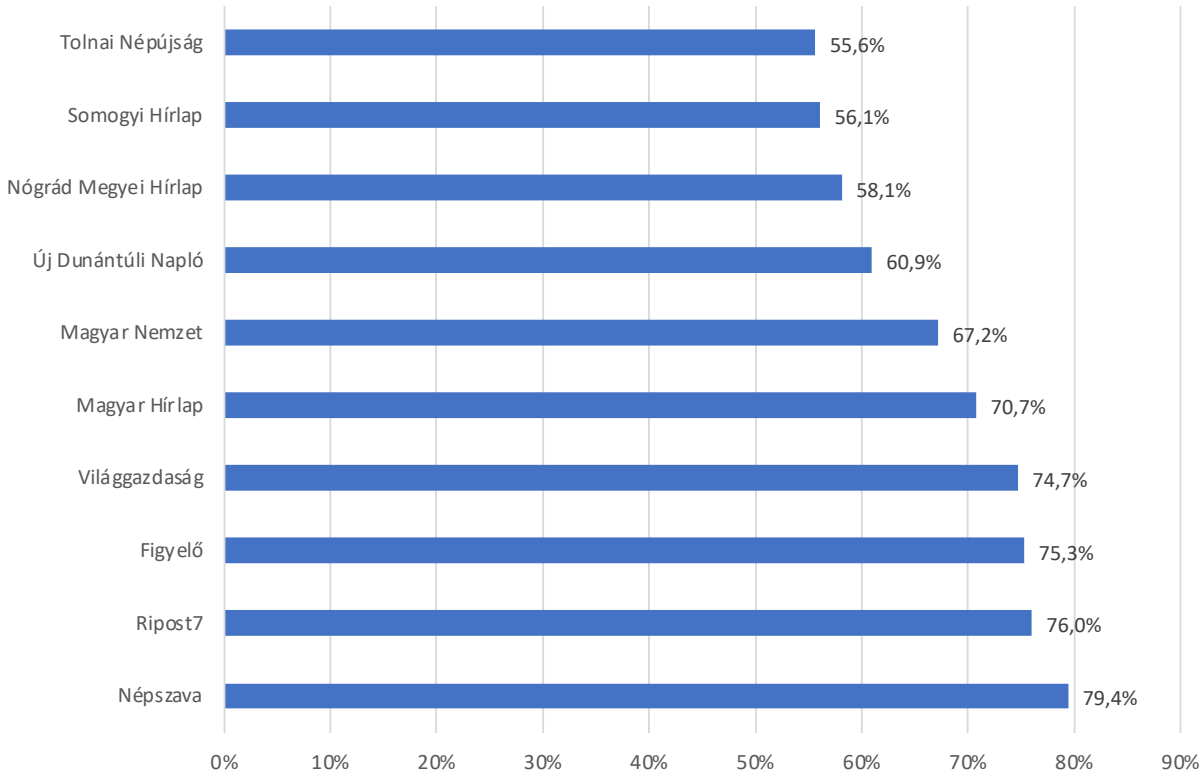

Forrás: Kantar Média/saját szerkesztés

A fenti adatok kimagaslóan magas állami hirdetési bevétel arányt mutatnak, egy független lapnál sokkal kisebb számokat lehet látni. A HVG hirdetési bevételeinek mindössze 2,3 százaléka jön az államtól, a Forbes esetében ez 3,1 százalék, a Magyar Narancsnál pedig 8,9 százalék. Jól kirajzolódik tehát az a különbség, amelyek a piacról élő, illetve az államilag támogatott médiumok között van.

A média ökoszisztéma szerepe

Mint ahogy a Mérték korábbi írásaiban is szó volt róla, a médiavállalatok mellett szót kell ejteni a teljes média ökoszisztémáról is. A média ökoszisztéma alatt azokat a vállalatokat, szektorokat értjük, amelyek nem tartalom előállítással foglalkoznak, mégis jelentős hatással vannak a médiavállalatok működésére. Ide tartoznak például a hirdetési ipar szereplői vagy a médiatartalmak terjesztésével foglalkozó vállalatok.[23]

Jelenleg Magyarországon a médiaügynökségi piac a leginkább meghatározó az ökoszisztéma egésze szempontjából. A médiaügynökségek azok a cégek, amelyek a hirdetők megbízásából megtervezik a hirdetési kampányokat, megvásárolják a szükséges médiafelületeket és ellenőrzik, hogy a hirdetések valóban megjelentek-e, tehát lényegében kivitelezik a kampányokat. A médiaügynökségeket tehát egyfajta közvetítő szerepet töltenek be a médiavállalatok és a hirdetők között. Természetesen ezek üzleti vállalkozások, ahol rendelkezésre áll a piacismeret, a kampányok tervezéséhez szükséges know-how és szoftverek. Klasszikus kereskedelmi piacról van tehát szó, amelyben az államnak alapesetben nincs érdemi szerepe.

Magyarországon az állami hirdetések kezelése 2014 után lett igazán koncentrált, amikor a kormány létrehozta a Nemzeti Kommunikációs Hivatalt (NKOH). Az NKOH közbeszerzési pályázat kiírása után keretmegállapodást köt a nyertes médiaügynökséggel vagy médiaügynökségekkel és a teljes állami szféra kommunikációs tevékenysége ezeken a keretmegállapodásokon keresztül zajlik. Tekintettel az állami reklámköltés volumenére, ez kiemelkedően erős pozíciót jelent az NKOH-val szerződő médiaügynökségnek, különösen, ha ezeknek a száma nem túl magas.

Az első években több ügynökség is nyert, a New Land Media Kft – Lounge Design Kft konzorcium 2016 végén jelent meg az NKOH szerződéses partnereként. A helyzet alapjaiban változott meg 2018-ban. Máig nem pontosan ismert okokból az NKOH szerződést bontott a többi ügynökséggel és onnantól kezdve csak a New Land Media Kft. - Lounge Design Kft. konzorciumnak van keretszerződése az állami kommunikációs feladatokra, tehát ezen a piacon monopolszerepbe került. Valójában egy cégcsoportról van szó, hiszen mindkét cégnek Balásy Gyula a tulajdonosa, és a két cég együttes árbevétele 2022-ben már 98,8 milliárd forint volt.

Konklúzió

A magyar médiapiacon továbbra is jól bizonyítható az állam erőteljes szerepvállalása és ezzel együtt a piactorzító hatás. A közéleti tartalmakat is készítő, nagyobb elérésű médiavállalatokat vizsgálva kiderült, hogy 2022-ben az árbevétel 20 százaléka került a független médiába, a teljes kormányközeli médiabirodalom óriási összegből működött.

Továbbra is feltűnő az állami reklámköltés magas szintje. Gyakorlatilag a kormányközeli média számára ez egyfajta működési támogatásnak tekinthető, hiszen hosszú évek óta ugyanazok a cégek az állami kampányok fő kedvezményezettjei. Ez nyilvánvaló versenyelőnyt jelent a kormányközeli cégeknek és ezzel párhuzamosan versenyhátrányt a független média számára.

23 Mérték (2021): Médiatájkép egy hosszú vihar után. Médiapolitika 2010 után. Mérték Médiaelemző Műhely, Budapest

A magyar médiapiac tehát továbbra is torzítja a nyilvánosságot. A piaci mechanizmusok nem érvényesülnek, a bevételek és a közönségpiacon elért teljesítmény nincs összefüggésben. A független médiavállalatok leginkább a túlélésért küzdenek és a hirdetések, illetve a közönségbevételek mellett egyre nagyobb szerepe van a támogatásoknak, adományoknak. Egyelőre senki nem tudja, hogy ebből mennyire lehet hosszútávon is fenntartható üzleti modellt építeni, ezek az évek a független média számára inkább az életben maradásról szólnak.

A MÉDIAJOGI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSAI ÉS A MÉDIATANÁCS RÁDIÓS PÁLYÁZATI GYAKORLATA

A médiajogi környezet változása 2021-ben és 2022-ben

A Médiatanács frekvenciapályáztatási gyakorlatát, illetve a médiajogi környezet változását legutóbb 2021-ben, egy négy országra kiterjedő kutatás keretében elemeztük. Ennek az időszaknak a legnagyobb felháborodást kiváltó médiatörvény-módosítása a homofób-törvény[24] médiát érintő rendelkezéseinek megszületése volt. Ennek értelmében „a születési nemnek megfelelő önazonosságtól való eltérésnek, a nem megváltoztatásának, valamint a homoszexualitásnak a népszerűsítése, megjelenítése" minden esetben 18 éven felülieknek szóló műsorszám, az ennek megfelelő megjelöléssel és időbeli korlátozással. A módosítás szerint nem minősül közérdekű közleménynek vagy társadalmi célú reklámnak az olyan műsorszám, amely alkalmas a gyermekek megfelelő fizikai, szellemi és erkölcsi fejlődésének a kedvezőtlen befolyásolására, különösen azáltal, hogy meghatározó eleme a szexualitás öncélú ábrázolása, a pornográfia, továbbá a születési nemnek megfelelő önazonosságtól való eltérésnek, a nem megváltoztatásának, valamint a homoszexualitásnak a népszerűsítése, megjelenítése.

E rendelkezések alapján büntette meg a Médiatanács az RTL Magyarországot *A család az család* kampány filmjének bemutatása miatt[25], a bíróság azonban jogsértőnek találta a határozatot. A külföldi joghatóság alatt működő televíziós és streaming szolgáltatásokkal szemben a Médiatanácsnak nincs esélye érvényesíteni a homofób jogszabályt, hiába fordul rendszeresen a külföldi társhatóságokhoz.[26]

24 2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról

25 Kasza János: Jogsértőnek találta az RTL Klubon sugárzott, A család az család-kampányt a Médiatanács, míg a kormánypárti lapok LMBTQ-témájú interjúját nem találták problémásnak, Media1.hu, 2022.02.04, https://media1.hu/2022/02/04/jogsertonek-talalta-az-rtl-klubon-sugarzott-a-csalad-az-csalad-kampanyt-a-mediatanacs-mig-a-kormanyparti-lapok-lmbtq-temaju-interjujat-nem-talaltak-problemasnak/

26 Kasza János: Sorra visszadobják a külföldi társhatóságok a magyar Médiatanács próbálkozásait, amikor a propagandatörvény alapján kér segítséget médiaszolgáltatók ellen, Media1.hu, 2022.11.02, https://media1.hu/2022/11/02/sorra-visszadobjak-a-kulfoldi-tarshatosagok-a-magyar-mediatanacs-probalkozasait-amikor-a-propagandatorveny-alapjan-ker-segitseget-mediaszolgaltatok-ellen/

Változtak a jelentős befolyásoló erejű médiaszolgáltatásokra vonatkozó szabályok is. A rádiós médiaszolgáltatások esetében módosult a jelentős befolyásoló erő fogalom: jelentős befolyásoló erejű médiaszolgáltatónak minősül a legalább 20 százalékos éves átlagos közönségaránnyal rendelkező rádiós médiaszolgáltató is, feltéve, hogy legalább egy médiaszolgáltatásának éves átlagos közönségaránya eléri az öt százalékot (Mttv. 69. §). Ugyanakkor a közszolgálati, a közösségi és a tematikus médiaszolgáltató kivételt jelent a meghatározás alól, ezek semmilyen esetben nem minősülhetnek jelentős befolyásoló erejű médiaszolgáltatásnak. Ezzel a jogalkotó a politikai és vallási tematikájú közösségi rádiókat véglegesen kivette a jelentős befolyásoló erejű médiaszolgáltatások nagyobb szabályozási terhei alól. Mivel az egyetlen országos kereskedelmi rádió, a Retró Rádió tematikus médiaszolgáltatásnak minősül, szintén mentesül a szigorúbb szabályok alól.

A Médiatanács szankcióalkalmazási gyakorlatáról az éves országgyűlési beszámolókban részletes információk érhetők el.[27]

A Médiatanács függetlenségével kapcsolatban nem történt semmilyen előrelépés. Karas Mónika, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság és a Médiatanács korábbi elnöke 2021-ben lemondott a posztjáról. Ezzel lehetővé tette, hogy a kétharmados többség rendelkező Fidesz még a 2022-es parlamenti választások előtt új elnököt válasszon, felkészülve arra a lehetőségre, hogy a parlamenti választásokon a Fidesz nem szerez újabb kétharmados többséget. Ez a politikai kockázat nem realizálódott, de a 2021-ben megválasztott Koltay András így 2030-ig az NMHH és a Médiatanács elnöke marad. Koltay 2010 és 2019 között a Médiatanács tagja volt, a Médiatanács minden, a médiaszabadságot sértő döntését megszavazta. Karas Mónika a lemondása után az Állami Számvevőszék alelnöke lett.

A rádiós pályáztatás fejleményei

Elemzésünkben a 2021. január és 2022. december között lezárt pályázatokat vizsgáltuk. Ebben az időszakban összesen 64 pályázati eljárást zárt le a Médiatanács. A két év egyenlőtlenül oszlott meg, 2022-ben mindössze 16 pályázati eljárás zajlott.

A két év 64 eljárásból 45 esetben közösségi médiaszolgáltatási jogosultság elnyerésére írta ki a pályázatot a Médiatanács, és mindössze 18 esetben kereskedelmi jogosultságra. A törvény szerint a közösségi médiaszolgáltató egy meghatározott társadalmi, nemzetiségi, kulturális vagy vallási közösség, csoport, vagy egy adott településen, régióban vagy vételkörzetben élők tájékoztatásra, kulturális műsorszámok elérésére irányuló különleges igényeit szolgálja ki, vagy műsoridejének túlnyomó részében a közszolgálati médiaszolgáltatás céljait szolgáló műsorszámok kerülnek közzétételre (Mttv. 66. §).

27 Ld. Országgyűlési Beszámoló a Nemzeti Média- És Hírközlési Hatóság Médiatanácsának 2021. évi tevékenységéről, https://nmhh.hu/dokumentum/229486/nmhh_orszaggyulesi_beszamolo_mediatanacs_tevekenyseg_2021.pdf; Országgyűlési Beszámoló a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának 2022. évi tevékenységéről, https://nmhh.hu/dokumentum/240507/nmhh_orszaggyulesi_beszamolo_mediatanacs_tevekenyseg_2022.pdf

5. ábra: Kereskedelmi és közösségi médiaszolgáltatási pályázatok aránya (2021.01-2022.12)

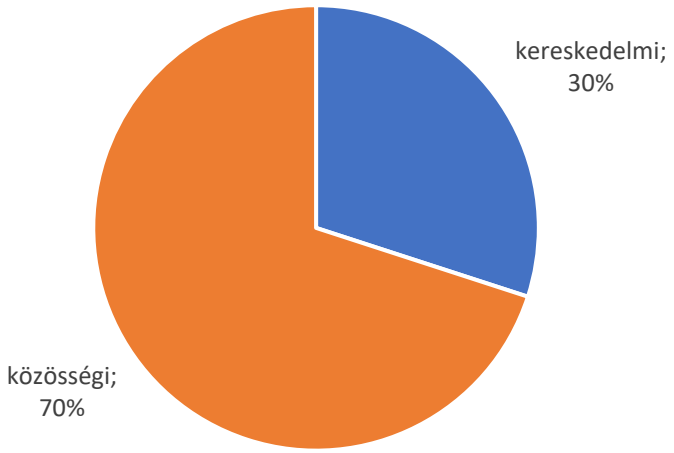

2010 előtt közösségi műsorszolgáltatóként valóban olyan helyi szolgáltatók működhettek, amelyek az adott közösség számára egyedi tartalmakat kínáltak. 2010 után azonban ez a jogi kategória kiüresedett, és elsődlegesen politikai és vallási tematikájú országos rádiós hálózatok építését szolgálta. 2015-ig közösségi rádióként terjeszkedett a Simicska Lajos tulajdonában lévő Lánchíd Rádió, és ezt a jogi formát használja a Katolikus Rádió, a Mária Rádió és az Európa Rádió vallási tematikájú rádiós hálózat építésére. Az alapvető ok, ami miatt a politikai talk rádiók számára is vonzó a közösségi rádiós forma, az az, hogy a törvény szerint a közösségi médiaszolgáltató mentesül a médiaszolgáltatási díj megfizetése alól. A közösségi médiaszolgáltatók ugyan óránként csak 6 perc reklámot tehetnek közzé – szemben a kereskedelmi médiában megengedett 12 perccel –, de ennek az állami reklámokkal eltorzított piacon a működésre nincs hatása.

A vizsgált időszakban a 46 közösségi médiaszolgáltatási pályázatból 4 zárult eredménytelenül. 21 esetben vallási, illetve egyházi tematikájú, hálózatba kapcsolódó szolgáltatás nyert. A vizsgált két- évben a Karc FM 16 jogosultságot nyert el közösségi médiaszolgáltatóként. Önálló közösségi médiaszolgáltatóként négy rádió, a Rádió Dikh, a Sportrádió, a Spirit FM és a Tilos Rádió kapott közösségi médiaszolgáltatási jogosultságot.

A kereskedelmi médiaszolgáltatók negyedévente médiaszolgáltatási díjat kötelesek fizetni, aminek minimális mértékét az adott frekvenciára kiírt pályázati felhívás tartalmazza. A médiaszolgáltatási díj mértéke valódi, versengő pályázati eljárásokban az ajánlatok közötti verseny eszköze. A médiaszolgáltatási díj minimális mértékének meghatározásához a médiatörvény nem ad szempontokat. A Médiatanács pályázati felhívásaiban alapvetően a vételkörzet nagyságához igazítja a minimális díj mértékét. A vizsgált időszakban ennek legalacsonyabb összege 548.000- Ft + ÁFA/év (Békés 94,4 MHz), legmagasabb összege 111.269.000 forint + ÁFA/év volt (Budapest 89,5 MHz, a Rádió 1 központi frekvenciája). Ugyanakkor 2020 második negyedévétől a kormány a Covid, majd az Ukrajna elleni orosz agresszió miatt kihirdetett veszélyhelyzetre hivatkozva felfüggesztette a médiaszolgáltatási díj megfizetésének kötelezettségét.[28]

28 Ld. 132/2020. (IV. 17.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során az elektronikus azonosítási feltételekkel, a végrehajtással és a médiaszolgáltatási díjjal kapcsolatos egyes jogszabályok eltérő alkalmazásáról; 165/2021. (IV. 7.) Korm. rendelet a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény médiaszolgáltatási díjfizetési kötelezettségre vonatkozó szabályainak a veszélyhelyzet során történő eltérő alkalmazásáról ; 544/2022. (XII. 22.) Korm. rendelet a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény médiaszolgáltatási díjfizetési kötelezettségre vonatkozó szabályainak a veszélyhelyzet során történő eltérő alkalmazásáról

A médiatörvény 2020-as módosítása lehetővé tette a médiaszolgáltatási díj havi rendszerességű, illetve részletekben történő fizetését (Mttv. 44. §).

Már a 2010-es évek első felében megfigyelhető volt, hogy jelentősen csökken a verseny a rádiós frekvenciákért. A vizsgált időszakban a pályázati eljárások 88 százalékában (64-ből 56 pályázaton) egyetlen pályázó nyújtott be ajánlatot. A rádiós pályáztatás mára elveszítette azt a funkcióját, hogy versenyre ösztönözze a lehetséges szolgáltatókat. Ez egyértelműen a Médiatanács elfogult pályáztatási gyakorlatának köszönhető, amelyben 2010 óta lényegében teljes bizonyossággal megjósolható minden pályázat végeredménye. A közösségi rádiós frekvenciákért mindössze négy esetben volt verseny. Ebből két esetben a Budapest 92,9 MHz frekvenciáért: a 2021-es pályázatnak három résztvevője volt, ez eredménytelenül zajlott; 2022-ben már csak a Klubrádió és a Spirit FM között zajlott a verseny, ami végül a Klubrádió földfelszíni frekvenciájának végleges elvesztéséhez vezetett.

Az is figyelemre méltó, ahogyan a Médiatanács a versenyhelyzeteket kezelte. A versengő pályázati eljárások között mindössze két olyan eljárás volt, amelyben nem alaki vagy tartalmi érvénytelenség miatt estek ki a vesztes versenytársak. Ebben a két esetben közösségi médiaszolgáltatási lehetőségért folyt a verseny, és a Médiatanács a döntését minden esetben úgy hozta meg, hogy a műsorterv szubjektív értékelésére adható pontszámok határozták meg a nyertes pályázót. A Spirit FM egyetlen pontnyi különbséggel szerezte meg a Klubrádiótól annak korábbi frekvenciáját, és ez az egy pont különbség a „Műsorterv szubjektív értékelése" kategóriában született. Másrészről az alakilag vagy tartalmilag érvénytelen pályázatok kiugróan nagy száma is alapjaiban kérdőjelezi meg a pályáztatás átlátható és tisztességes jellegét, sőt a korábbi gyakorlat elemzése arra is rámutatott, hogy az érvényességi kritériumok alkalmazása éppen a szűkülő verseny miatt meglehetősen diszkriminatívvá válhat.[29]

A pályázati eljárások 2010 óta egyértelműen egy szűk vállalkozói csoport, valamint meghatározott világnézetű műsorok terjeszkedését szolgálták.[30] Ebben semmilyen változást nem hozott, hogy a Médiatanács 2019 decembere óta új tagokkal működik. A megelőző időszak minden elemzése súlyosan elfogult pályáztatási gyakorlatot mutatott ki, amely nagyrészt a helyi rádiók piacát is homogenizálta, a valóban helyi, független médiaszolgáltatókat néhány nagy országos hálózatra cserélve.

A lezárt pályázatok negyedét a KESMA-hoz tartozó Karc FM nevű kormánybarát politikai talk rádió nyerte meg. A pályázatok 6 százalékának nyertese a Rádió 1 nevű, szintén kormányközeli zenei rádiós hálózat, további egyharmadát valamely egyházi-vallási tematikájú rádió szerezte meg: a Magyar Katolikus Rádió 17, a Mária Rádió 3, az Európa Rádió 1 médiaszolgáltatási jogosultságot nyert. Az új kormányközeli zenei rádiós hálózat, a Best FM 3 frekvenciát szerzett. Meglepő módon az előző időszak egyik rendszer nyertese, a KESMA-hoz tartozó Gong Rádió 2021-2022-ben nem indult egyetlen pályázaton sem. A pályázatoknak mindössze 14 százalékát – azaz 9 frekvenciát – nyerték meg olyan önálló médiaszolgáltatók, amelyek nem tartoznak egyetlen hálózathoz sem.

A helyi rádiók a Médiatanács pályázati gyakorlata alapján tehát elsődlegesen nem a helyi közösség és a helyi vállalkozók érdekeit szolgálják, hanem kormányközeli szereplők terjeszkedését, illetve a kormánypártok által előnyben részesített politikai és világnézeti tartalmak eljuttatását a helyi közösségekhez.

29 A médiaszabályozás leghátsó oldala, Mérték Blog, https://mertek.atlatszo.hu/a-mediaszabalyozas-leghatso-oldala/

30 Ld, Nagy Krisztina: Frekvenciaosztogatás. A Médiatanács frekvenciapályáztatási gyakorlata 2010–2015, Médiakutató 2016/03, 125-136, https://mediakutato.hu/cikk/2016_03_osz_tel/10_frekvenciaosztogatas.pdf

6. ábra: Pályázati eredmények megoszlása médiaszolgáltatók szerint (2021.01-2022.12)

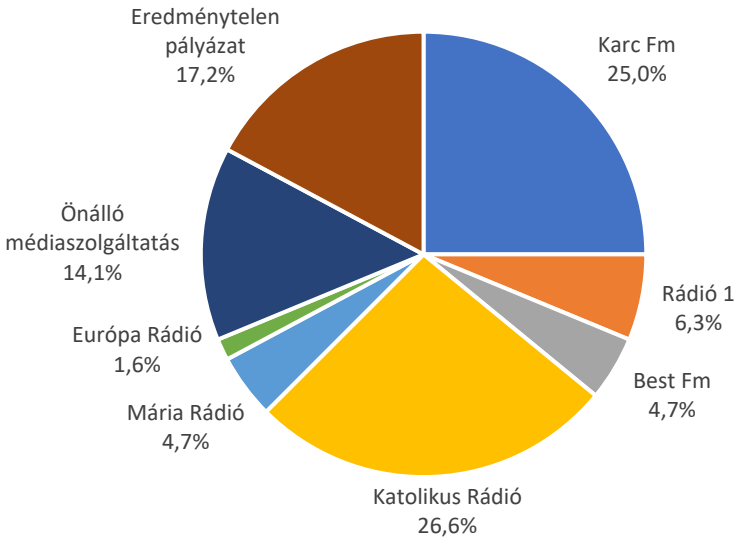

3. ábra: Pályázati eredmények megoszlása a médiaszolgáltatók típusai szerint (2021.01-2022.12)

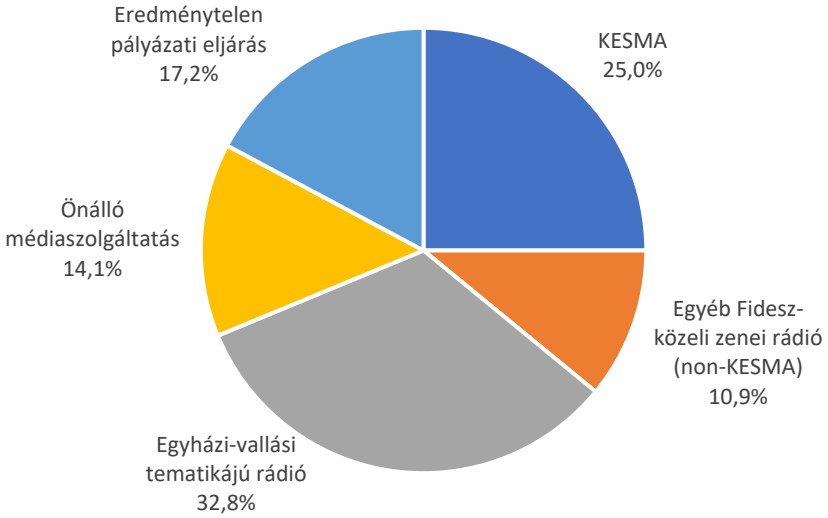

A Klubrádió frekvenciájának pályáztatása

A vizsgált időszak legnagyobb visszhangot kiváltó pályázati eljárása a budapesti Klubrádió frekvenciájának pályáztatása volt. A Klubrádió már a 2010-es évek első felében is csak a Médiatanáccsal folytatott hosszú pereskedés után juthatott földfelszíni frekvenciához. A pereskedés eredményeként 2014 februárjában váltott a rádió a Budapest 92,9 MHz frekvenciára az addig használt Budapest 95,3 MHz-ről, így 2021 februárjában járt le a hétéves médiaszolgáltatási jogosultsága. Tizenegy városban működő vidéki hálózatát már 2011-ben elveszítette.

A médiatörvény szerint a médiaszolgáltatási jogosultság egy alkalommal további öt évre megújítható. A Klubrádió kezdeményezte is a Médiatanácsnál a jogosultsága megújítását, azonban a Médiatanács a megújítást megtagadta.[31] A határozat szerint a Klubrádió a megújítás megtagadásának indoka az volt, hogy a Klubrádió a hétéves működése során ún. ismételt jogsértést követett el, ami a médiatörvény szerint kizárja a megújítás lehetőségét (Mttv. 48. §). A Médiatanács határozata szerint a Klubrádió a hétéves működése során összesen hat jogsértést követett el. Ebből három alkalommal késedelmesen tett eleget az adatszolgáltatási kötelezettségének, két alkalommal havi szinten nem teljesítette a magyar zene arányára vonatkozó kötelezettséget, egyszer pedig – három napon – megsértette a hálózatba kapcsolódás szabályait. Egyetlen jogsértést sem követett el a rádió a műsortartalomban, kizárólag adminisztratív előírásokat sértett meg. Ezek közül 2017-ben két késedelmes adatszolgáltatás egy éven belül valósult meg, ami a médiatörvény szerint elegendő a jogsértés ismételt jellegének megállapításához, és ezzel a médiaszolgáltatási jogosultság megújításának megtagadásához.

Még ha a Médiatanács döntése formálisan összhangban is volt a médiatörvény szövegével, akkor is meglehetősen aggályos, hogy más rádiók esetében nem értelmezte ilyen szigorúan az előírásokat. A Népszava újságírója feltárta, hogy legalább két esetben az ismételt jogsértés ellenére is megújították az érintett rádiók jogosultságát.[32] Ezek egyike ráadásul az Inforádió volt, amely politikai talk-rádióként a Klubrádió egyik legfontosabb versenytársa. A Médiatanács gyakorlata tehát mindenképpen önkényes és diszkriminatív a Klubrádióval szemben. A Klubrádió a határozatot bíróság előtt megtámadta, azonban a bíróság nem vette figyelembe a diszkriminációra vonatkozó bizonyítékokat, és helybenhagyta a Médiatanács határozatát.[33]

A Médiatanács még a jogosultság megújításáról folyó per lezárása előtt, 2020 novemberében új pályázatot írt ki a Budapest 92,9 MHz frekvenciára.[34] A pályázati felhívás – az abban foglalt értékelési szempontok alapján – kifejezetten a közéleti tematikájú talk rádiókat részesítette előnyben, amelyek gyakran sugároznak hírblokkokat. A kulturális műsorszámok és a mainstreamtől eltérő zenei kínálat kiemelt értékelése is azt sugallta, hogy a Klubrádió kifejezetten jó esélyekkel indul a pályázaton, hiszen addigi műsora mindenben megfelelt a Médiatanács elvárásainak.

A Klubrádió mellett két további pályázó tett ajánlatot a felhívásra: a Közösségi Rádiózásért Egyesület és az LBK Médiaszolgáltató 2020 Kft. Az egyébként 2007 óta működő Közösségi Rádiózásért Egyesület önálló képviseletére jogosult személy 2019 májusa óta Németh Sándor Szilárd, aki egyúttal az ATV hírtelevízió vezérigazgatója. Az egyesület a pályázat benyújtásakor a Budapest-Terézváros 87,6 MHz frekvencián kisközösségi rádióként működtette a Spirit FM nevű közéleti talk rádiót. Az LBK Médiaszolgáltató 2020 Kft. a Fideszhez köthető vállalkozás, amelynek tulajdonosa dr. Bíró Balázs, aki korábban Andy Vajna médiaérdekeltségeinek ügyvédje volt.[35] A Médiatanács a Közösségi Rádiózásért Egyesületet és az LBK Médiaszolgáltató 2020 Kft-t alaki érvénytelenség miatt kizárta a pályázati eljárásból.[36] Ezt a döntést mindkét pályázó bíróság előtt támadta meg. Először a Közösségi Rádiózásért Egyesület, majd az LBK Médiaszolgáltató 2020 Kft. is visszavonta a keresetét, a Klubrádió hiánypótlását pedig elfogadta a Médiatanács.[37]

31 https://nmhh.hu/cikk/214773/A_Mediatanacs_8302020_IX_8_szamu_dontese
32 Unyatyinszki György: A Klubrádiót nyíltan diszkriminálták, Népszava, 2020.11.13, https://nepszava.hu/3099072_a-klubradiot-nyiltan-diszkriminaltak
33 Döntött a bíróság, le kell kapcsolni a Klubrádiót a 92.9-en, Klubradio.hu, https://www.klubradio.hu/adasok/dontott-a-birosag-le-kell-kapcsolni-a-klubradiot-a-929-en-116163
34 https://nmhh.hu/dokumentum/215879/budapest_92_9_mhz_palyazati_felhivas.pdf
35 Szalay Dániel: Kormányközeli ügyvéd is pályázik a Klubrádió frekvenciájára, Media1.hu, 2020.12.14, https://media1.hu/2020/12/14/lbk-mediaszolgaltato-2020-kftbiro-balazs-klubradio-92-9-mhz/
36 https://nmhh.hu/cikk/216958/Ujabb_szakaszahoz_ert_a_Budapest_929_MHz_frekvencia_palyazati_eljarasa
37 https://nmhh.hu/cikk/218153/Folytatodik_a_Budapest_929_MHz_frekvencia_palyazati_eljarasa

A médiatörvény szerint amennyiben egyetlen pályázó felel meg a törvényi, illetve pályázati követelményeknek, a Médiatanács megállapítja a pályázó nyertességét (Mttv. 62. §). Ez alapján egyértelműen úgy tűnt, hogy a két másik pályázó kiesésével a Klubrádió szükségszerűen a pályázat nyertese. A Médiatanács azonban 2021 márciusában eredménytelennek nyilvánította a pályázati eljárást, a Klubrádió ajánlatát pedig alakilag és tartalmilag egyaránt érvénytelennek találta.[38] A határozat indoklását a hatóság nem hozta nyilvánosságra. A határozatból annyi olvasható ki, hogy a tartalmi érvénytelenség oka a pályázati ajánlat megalapozatlansága, valamint az, hogy a műsorterv tartalmilag nem felel meg a pályázati felhívásnak, az alaki érvénytelenségé pedig az, hogy az ajánlat nem vagy nem megfelelően tartalmazza az ajánlat kötelező elemeit. Sajtóhírekből kiderült, hogy a Médiatanács egyrészt azt kifogásolta, hogy a Klubrádió Zrt. saját tőkéje negatív, másrészt azt, hogy két műsorszám esetében a műsorterv eltérő időtartamot határozott meg az eredeti sugárzással és az ismételt sugárzással kapcsolatban.[39] A Klubrádió a Médiatanács határozatát bíróság előtt megtámadta, de az elsőfokú bíróság a határozatot helyben hagyta. A Klubrádió jelenleg online rádióként működik, és mindkét – a korábbi jogosultság megújításával, illetve az új pályázatból való kizárással kapcsolatos – elsőfokú ítélettel szemben fellebbezést nyújtott be.

A Médiatanács 2021 áprilisában a Klubrádió korábbi frekvenciájára ideiglenes médiaszolgáltatási jogosultságot adott az eredeti pályázatból egyébként kizárt Spirit FM-nek. 2020 decemberében a parlament módosította az ideiglenes médiaszolgáltatásra vonatkozó szabályokat. Korábban ilyen ideiglenes engedélyt a Médiatanács legfeljebb 30 napra adhatott, 2021 januárja óta ez az időtartam már 180 nap. A Spirit FM ez alapján 2021. október végéig szólhatott ezen a frekvencián. A Klubrádió nyilatkozatában a Spirit FM-et „álellenzéki rádiónak" és „bitorlónak" nevezve támadta a döntést.[40]

A 2022-ben megismételt pályázati eljáráson a Klubrádió Zrt. és a Közösségi Rádiózásért Egyesület versengett a Budapest 92,9 MHz frekvenciáért. A pályázatot egyetlen ponttal a Közösségi Rádiózásért Egyesület nyerte meg, a Spirit FM médiaszolgáltatással. Az egy pontnyi különbség a Műsorterv szubjektív értékelése kategóriában született. Erről az értékelési szempontról a pályázati felhívás annyit tartalmaz, hogy „A Médiatanács szubjektíven értékelhet valamennyi a műsortervben megjelenő egyéb elemet, amelyek a Pályázati Felhívásban meghatározott értékelési kategóriák között egyébként nem szerepelnek, és amelyek a Médiatanács megítélése szerint a műsorterv tekintetében többletértéket képviselnek."[41]

A pályázati ajánlatok e szempont szerinti értékelése során a Médiatanács „a pályázóknak az ismétlések tekintetében az éjszakai órák nélküli (05.00-23.00) heti műsoridőre vonatkozóan tett vállalását vizsgálta és értékelte", és ez alapján a „maximális 8 (nyolc) ponttal azt a pályázati ajánlatot értékelte (…), amely az ismétlések maximális mértékére az éjszakai órák nélküli (05.00-23.00) heti műsoridő vonatkozásában a legalacsonyabb vállalást tette, a másik pályázó pedig vállalásának ehhez viszonyított arányában kapott pontot".[42]

A Klubrádió a Médiatanács határozatát bíróság előtt megtámadta[43], az alábbi érvekre hivatkozva:

„1. A pályázati kiírás nem tartalmazott semmilyen értékelési szempontot az ismétlés arányainak megítélését illetően, márpedig a médiatörvény előírta, hogy a frekvencia pályázat elbírálása kizárólag a pályázati felhívásban megjelölt szempontokon alapulhat, utólag a pályázatok értékelése során nem lehet az eredetileg közétett feltételeket kiegészíteni olyan szempontokkal, amelyet a pályázók az ajánlatuk benyújtásakor nem ismerhettek.

38 https://nmhh.hu/cikk/219035/A_Mediatanacs_1802021_III_10_szamu_dontese

39 Szalay Dániel: Bréking: ítélet hirdetett a Klubrádió frekvenciapályázata kapcsán a Fővárosi Törvényszék, Media1.hu, 2021.05.06, https://media1.hu/2021/05/06/breking-itelet-hirdetett-a-klubradio-frekvenciapalyazata-kapcsan-a-fovarosi-torvenyszek/

40 Hamis lap a pakliban. A Klubrádió közleménye, 2021.05.01, https://www.klubradio.hu/adasok/hamis-lap-a-pakliban-117609?fbclid=IwAR2w4pVcTx1_Lpv6c2A6olJrqpi9ImtmCreOCx_nODgHiUkhe7NIdqDKr_g

41 https://nmhh.hu/dokumentum/225806/budapest929palyazatifelhivas.pdf

42 https://nmhh.hu/cikk/229950/A_Mediatanacs_5322022_VI_14_szamu_dontese

43 A Klubrádió közleménye a Médiatanács határozatával kapcsolatban, 2022.07.22., https://www.klubradio.hu/adasok/a-klubradio-kozlemenye-127952

2. A nyertesnek hirdetett pályázó műsorában jelentős az ATV televíziós műsorában korábban, tehát a rádiós elhangzás előtt már sugárzott programok hanganyagának ismétlése, amit a hatóság nem ismétlésnek, hanem eredeti, új rádiósműsornak ismer el, ugyanúgy, mint a Klubrádiónak az új műsorként megjelölt és valóban a Klubrádióban először elhangzó műsorait. A Klubrádió tehát úgy maradt alul az új műsorok és ismételt műsorok arányának megítélésekor, hogy valójában lényegesen több új műsort és lényegesen kevesebb ismétlést szolgáltat, mint a nyertesnek nyilvánított pályázó.

3. A nyertes pályázó emellett súlyosan megsértette a pályázati eljárás tisztaságára vonatkozó előírásokat is, azzal, hogy a több, mint egy éves tartó ideiglenes sugárzását a médiatörvény tételes előírásainak folyamatos megszegésével valósítja meg. A budapesti 92,9 MHz frekvencián több, mint egy éve folyamatosan a pályázaton most nyertes médiaszolgáltatás hallható, noha a médiatörvény kimondja, ideiglenes frekvenciaengedélyt egyazon műsorszolgáltató csak egyszer kaphat meg legfeljebb hat hónapos időtartamra. A pályázati nyertes a Médiatanáccsal együttműködve úgy játssza ki ezt a szabályt, hogy ugyanazon rádióműsort pro forma hathavi váltásokkal más és más szervezet sugározza. Ezen szervezetek tényleges tulajdonosa minden esetben egyazon személyi kör, ráadásul a törvényi előírást, hogy egy médiaszolgáltatás ne szólhasson ideiglenesen hat hónapnál tovább, még így sem sikerült teljesíteni, ami felett a Médiatanács egyszerűen szemet huny. Így eshetett meg az is, hogy jelenleg egy Németh Média Kft. nevű cég sugározza a pályázati nyertes rádióműsort, miközben azzal egy másik szervezet a Közösségi Rádiózásért Egyesület pályázott (és nyert). További tételes jogsértése a pályázati nyertesnek és a vele együttműködő Médiatanácsnak, hogy két különböző médiaszolgáltatás hathónapos ideiglenes jogosultságai között el kell telnie legalább tizenöt nap szünetnek, mondhatjuk úgy, éteri csöndnek kell lennie. A Spirit FM műsora viszont 2021. május 3. óta folyamatosan hallható a 92,9 MHz frekvencián, tehát megvalósult a kalózrádiózás törvénytelen cselekménye kétszer tizenöt napos időszakban – következmények nélkül természetesen."

Bár a Klubrádió érvei, különösen a 2. és a 3. pont, jogilag megalapozottnak tűnnek, a bíróság első fokon nem adott helyt a keresetnek.[44]

A Klubrádió frekvenciájának elvesztése szükségszerűen a hallgatottság csökkenésével jár. A Klubrádió jelentőségét egyfelől az adja, hogy elsősorban az 50 év feletti budapesti ellenzéki és bizonytalan szavazók számára a kritikus információk meghatározó forrása. A Mérték 2023 évi hírfogyasztás-kutatása szerint a Klubrádiót országos átlagban a közönség 6 százaléka használja legalább heti rendszerességgel hírforrásként. Ez a 2020-as 11 százalékhoz képest jelentős visszaesés, de magasabb, mint a 2014 és 2016 között mért bármelyik arány. Az online átállást a Klubrádió a lehetőségekhez képest sikeresen megvalósította, de a 2022-es pénzügyi eredmények alapján a közönségtől kapott támogatás 35%-kal csökkent.[45]

Önálló közösségi rádiók

A Rádió Dikh 2022-ben kezdte meg a működését. Tulajdonosi köre azonos a Dikh TV – sőt a rádió magát a Dikh TV rádiócsatornájának nevezi[46] – mögött álló tulajdonosi körrel, amit a sajtó az ismert kormányközeli üzletember, Habony Árpád üzleti köreivel hozott összefüggésbe.[47] A rádió szórakoztató roma műsorokat sugároz.

44 A Klubrádió pert vesztett a Médiatanács ellen, 2023.04.04, https://www.klubradio.hu/hirek/a-klubradio-pert-vesztett-a-mediatanacs-ellen-134387
45 Gulyás Balázs: Jelentősen csökkent a Klubrádió adományokból származó bevétele és a vállalat profitja, Media1.hu, 2023.05.30, https://media1.hu/2023/05/30/jelentosen-csokkent-a-klubradio-adomanyokbol-szarmazo-bevetele-es-igy-a-vallalat-profitja/
46 https://radiodikh.hu/oldal/rolunk
47 Szalay Dániel: Új befektető szállt be a Dikh TV-be, Media1.hu, 2020.02.20, https://media1.hu/2020/02/20/uj-befekteto-szallt-be-a-dikh-tv-be/

A Spirit FM médiaszolgáltatója a Közösségi Rádiózásért Alapítvány. Ahogy a Klub Rádió perével kapcsolatban erről szó volt, ugyanezt a rádiós médiaszolgáltatást más médiaszolgáltató is nyújtotta, abban az időszakban, amikor a Spirit FM ideiglenes jogosultság alapján működött. Az egyesület képviselője továbbra is Németh S. Szilárd. A rádió közéleti talk-rádióként működik, részben az ATV műsorainak ismétlésével.

A Sportrádiót a miniszterelnök lakóhelyén, Felcsúton bejegyzett Online Sportmédia Kft. működteti, amelynek tulajdonosa Szöllősi György, a Nemzeti Sport főszerkesztője, „a magyar futball és a Puskás-ügyek rendkívüli és meghatalmazott nagykövete", aki kiváló kormányzati kapcsolatokkal rendelkezik. A rádió az állami tulajdonban lévő Nemzeti Sport online felületén, az nso.hu-n is hallgatható, ami az állami támogatás egészen sajátos formája.

Az önálló médiaszolgáltatási jogosultságot elnyert rádiók közül a Tilos Rádió az egyetlen, amelyik már 2010 előtt is működött. 1991 óta sugározza a műsorait, 1995-ig megfelelő jogi háttér nélkül, gyakorlatilag kalózrádióként. A civil újságírás és a közösségi rádiózás emblematikus, a kormánytól és minden politikai párttól teljesen független szereplője.

Karc FM

2021-ben az összes pályázat harmada, összesen 16 eljárás a Karc FM nevű műsorszolgáltatás vételkörzetének kiterjesztésével zárult. 2021-ben a rádió Budapesten is új frekvenciát kapott. Míg a korábbi 105,9 MHz – az eredeti pályázati felhívás[48] szerint – 1,27 millió ember elérését biztosította, az új frekvencián (Budapest 95,3 MHz, a Klubrádió első frekvenciája) a pályázati felhívás[49] szerint már több mint 2 millió ember érhető el.

A Karc FM 2016 februárjában indult, 2018 októberéig azonban kizárólag egy budapesti (Budapest 105,9 MHz) frekvencián sugározták. 2018-ban a terjeszkedést egy korábbi jobboldali beszélgetős rádió, a Lánchíd Rádió felszabaduló frekvenciáin kezdte meg. A Karc FM ügyvezetője, Gajdics Ottó szerint a terjeszkedéssel „hallgatói családunk tehát részben visszakapta azt, amit a G-nap után elvettek tőlük".[50] Az ügyvezető ezzel arra utalt, hogy a Lánchíd Rádió eredetileg kormánypárti rádióként működött, de a tulajdonos, Simicska Lajos 2015 februárjában, az ún. G-napon szembefordult Orbán Viktor miniszterelnökkel, és ezt követően a rádió kormánykritikus hangvételre váltott. Gajdics Ottó szerint tehát a Karc FM jelenlegi terjeszkedése a 2015. február előtti helyzet visszaállítása a talk rádiók piacán.

2021 végére már 29 helyi frekvencián szólt a Karc FM műsora, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy az ország bármely pontján hallgatható.[51] 2022-ben a Karc FM nem nyert el több frekvenciát.

A Karc FM pályázati sikereinek további érdekessége, hogy a rádió a vizsgált időszakban minden esetben versenytárs nélkül indult a pályázaton. A rádió 2016-os indulása óta összesen hat olyan pályázati eljárás volt, amelyben a Karc FM más pályázó – jellemzően valamelyik vallási tematikájú rádió műsorszolgáltatója – is részt vett, és ezek mindegyikét a Karc FM nyerte meg. A Médiatanács minden ilyen esetben azt a megoldást választotta, hogy a műsorterv értékelése szubjektív pontszámát alakította úgy, hogy a Karc FM legyen a nyertes. Jellemzően e szempontra a Karc FM a maximális 8 pontot kapta, a többi pályázó 0 pontot. A Karc FM a terjeszkedése egész ideje alatt egyetlen pályázatot sem veszített el.[52]

48 https://nmhh.hu/dokumentum/163426/pf_bp_1059.pdf
49 https://nmhh.hu/dokumentum/217518/budapest_95_3_mhz_palyazati_felhivas.pdf
50 Szilágyi Anna: Egyre több településen hallható a Karc FM, Magyar Idők, 2018.10.16, https://www.magyaridok.hu/belfold/egyre-tobb-telepulesen-hallhato-a-karc-fm-3578126/
51 https://fmscan.org/net.php?pxf=H%EDr+FM&itu=HNG
52 2023-ban ugyanakkor a rádió nevet váltott, jelenleg Hír FM néven érhető el. Ez együtt a szerkesztőség jelentős részét elbocsátották, és a rádió nagyrészt a Hír TV korábbi műsorait sugározza. Ld. Szalay Dániel: Elbocsátják a Karc FM stábjának jelentős részét, HírTV-s műsorokból áll majd a Hír FM

Egyházi, vallási tematikájú rádiók

Az egyházi, vallási tematikájú rádiók terjeszkedésének támogatása a Médiatanács frekvenciapályáztatási gyakorlatának 2010 óta jól dokumentált eleme. A katolikus Mária Rádió és a református Európa Rádió már 2010-2011-ben is a pályázati eljárások legfőbb nyertesei voltak.[53] A Katolikus Rádió 2012-ben kezdte meg a hálózatos terjeszkedését, addig kizárólag középhullámú frekvencián volt hallható.[54] A vizsgált időszakban összesen 21 pályázatot nyertek el vallási tematikájú rádiók, ami az összes pályázat 33 százaléka.

A Magyar Katolikus Rádiót a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia hozta létre 2004-ben, jelenleg 24 helyi frekvencián sugározza a műsorát.[55] A terjeszkedése részben hálózatba kapcsolódással, részben vételkörzet-bővítéssel zajlik. A vizsgált időszakban a 17 nyertes pályázatból 15 esetben vételkörzet-bővítéssel, egy esetben hálózatba kapcsolódással, és egy esetben – a Budapest 102,1 MHz frekvencián – önálló, a hálózat központi médiaszolgáltatásaként működő médiaszolgáltatással nyert a Katolikus Rádió.

A Mária Rádió a világszerte működő alapítványi Mária Rádió magyarországi médiaszolgáltatója. Budapesti sugárzását 2006-ban kezdte meg, jelenleg 25 frekvencián érhető el.[56] A vizsgált időszakban két frekvenciát hálózatba kapcsolódással, egyet vételkörzet-bővítéssel szerzett meg.

A két református egyházkerület tulajdonában lévő Európa Rádió Észak-Magyarországon szerzett egy frekvenciát. A hálózat jelenleg öt települést fed le.[57]

Rádió 1

A vizsgált időszakban a Rádió 1 a korábbi évekhez képest lassabban terjeszkedett. 2021-ben egy, 2022-ben 3 frekvenciát nyert el. A terjeszkedése aztán 2023-ban folytatódott, további 5 frekvenciával. Jelenleg a Rádió 1 összesen 40 vételkörzetben fogható, az ország területének túlnyomó részét lefedi.[58] A vizsgált időszak minden nyertes pályázatát a Radio Plus Kft. nyújtotta be, de a hálózathoz más vállalkozások is tartoznak (pl. Mambó Rádió Kft, Alisca Network Kft, LB Rádió Kft, 2023-tól Echo Penisola Kft.).
A Rádió 1 2016 júniusában indult, az akkor még Andy Vajna tulajdonában lévő Radio Plus Kft. médiaszolgáltatásaként. Andy Vajna filmügyi kormánybiztosként, a Nemzeti Filmalap elnökeként és a magyarországi kaszinópiac legnagyobb szereplőjeként – 2014-ben hét kaszinókoncesszióból ötöt ő kapott meg – nyilvánvalóan erősen kötődött a kormánypártokhoz, a TV2 tulajdonosaként pedig már a Rádió 1 indulásakor meghatározó szereplője volt a médiapiacnak. Ezt a szerepét 2017-ben a megyei lapok és a bulvárlapok piacán tovább szélesítette. Andy Vajna 2019-ben bekövetkezett halála után a Rádió 1-et működtető Radio Plus Kft. Schmidt Zoltán tulajdonába került, aki korábban Mészáros Lőrinc üzleti érdekeltségei körül tűnt fel. A Rádió 1 nem olvadt be a KESMA-ba, de így is egyértelműen a Fideszhez köthető üzleti körök érdekeltsége.

adásának jelentős része, Media.hu, 2023.05.15, https://media1.hu/2023/05/15/elbocsatjak-a-karc-fm-stabjanak-jelentos-reszet-hirtv-s-musorokbol-all-majd-a-hir-fm-adasanak-jelentos-resze/

53 Mérték Médiaelemző Műhely: A Médiatanács frekvencia-pályáztatási gyakorlata, Mertek.eu, 2012.02.22, https://mertek.eu/2012/02/22/a-mediatanacs-frekvencia-palyaztatasi-gyakorlata/

54 Mérték Médiaelemző Műhely: A Médiatanács frekvenciapályáztatási gyakorlata (2. jelentés), Mertek.eu, 2013.01.08, https://mertek.eu/2013/01/08/a-mediatanacs-frekvenciapalyaztatasi-gyakorlata-2-jelentes/

55 https://www.katolikusradio.hu/veteli-lehetosegek

56 https://fmscan.org/net.php?r=f&m=s&itu=HNG&pxf=M%E1ria+R%E1di%F3

57 https://fmscan.org/net.php?r=f&m=s&itu=HNG&pxf=Eur%F3pa+R%E1di%F3

58 https://fmscan.org/net.php?pxf=R%E1di%F3+1&itu=HNG

A Rádió 1 már az indulás évében hálózatépítésbe kezdett. 2017 végére már 31 frekvencián sugározták a műsorát, ekkor országosan – a közszolgálati Petőfi Rádió mögött – a második leghallgatottabb rádió volt. Az országos Retro Rádió elindulása után egy ideig a Rádió 1 hallgatottsága országosan a harmadik-negyedik helyre került, de ma már megelőzi a Petőfi Rádiót, és újra a második helyen áll.[59]

2021-ben a Rádió 1 hálózat központi médiaszolgáltatója, a budapesti Rádió 1 új frekvenciához jutott. A korábbi Budapest 96,4 MHz vételkörzetében 1,6 millióan élnek, az újonnan megszerzett Budapest 89,5 MHz vételkörzete viszont közel 3,5 millió hallgatót ér el[60]. A nagyobb vételkörzet azt is lehetővé teszi, hogy a hálózat néhány Budapest-környéki, eddig saját frekvencián működő tagját lekapcsolták.

Best FM

2019-ben indult egy új rádiós hálózat kiépülése, Best FM néven. E hálózat mögött is a Fideszhez köthető tulajdonosok állnak. 2020-ban Halmi Tamás[61], 2021-ben pedig Sakalj Ferenc[62] lett a Best Radio Kft. tulajdonosa. Sajtóinformációk szerint mindketten Mészáros Lőrinc üzleti érdekeltségeihez köthetők. A Best FM elnevezést 2012 óta egy debreceni helyi rádió használta, majd 2018-ban egy nyíregyházi – addig Retro Rádió néven működő – rádió szintén a Best FM megnevezésre váltott. A budapesti Best FM 2019-ben indult. A 2019 januári médiatanácsi határozat szerint a Budapest 99,5 MHz frekvenciára kiírt pályázat nyertese a Media Depo Kft. volt, szeptemberben viszont a Médiatanács jóváhagyta a szolgáltató bejelentését, ami szerint a médiaszolgáltatást a Media Depo Kft-ből kivált Best Radio Kft. végzi. A Best FM a vizsgált időszakban 3 frekvenciát nyert el, jelenleg 10 vételkörzetben fogható. 2021-től rock zenei arculattal próbálja megkülönböztetni magát a rádiós piaci versenytársaitól. A Best FM elmúlt években zajló terjeszkedése leginkább azt mutatja, hogy a Fidesz-közeli üzletemberek minden olyan piaci kezdeményezés körül megjelennek, amely esetleg versenyképes konkurenciát jelenthet valamely Fidesz-közeli szereplőknek.

59 Budapesti és országos napi rádióhallgatottság (2023. március-május), https://nmhh.hu/cikk/237456/Budapesti_es_orszagos_napi_radiohallgatottsag_2023_marciusmajus

60 https://nmhh.hu/dokumentum/216617/budapest_89_5_mhz_palyazati_felhivas.pdf

61 Szalay Dániel: Mészáros Lőrinc embereihez került a Rádió 1 és a Best FM, Media1.hu, 2020.01.21, https://media1.hu/2020/01/21/meszaros-lorinc-embereihez-kerult-a-radio-1-es-a-best-fm/

62 Szalay Dániel: Mészáros Lőrinc legújabb bizalmasához vándorolt a Best FM, Media1.hu, 2021.04.25, https://media1.hu/2021/04/25/meszaros-lorinc-legujabb-bizalmasahoz-vandorolt-a-best-fm/